Teknolojik Gelişmeler Işığında Hukuk Yargılamasını Yeniden Düşünmek: Otomasyondan Köklü Dönüşüme(*)

Rethinking the Civil Justice System According to Technological Developments: From Automation to Transformation

Arş. Gör. Barış MIDIK(**)

Öz:

Teknolojinin hayatın her alanını dönüşüme zorladığı aşikar bir gerçektir. Yargılama sistemimiz de bu dönüşümden önemli ölçüde etkilenmektedir. Fakat teknolojinin yargı alanına uygulanması ile ilgili gelişmelerin altında genellikle, klasik anlamdaki yargılama işlemlerinin sanal ortama kopyalanması şeklinde bir bakış açısı yatmaktadır. Oysa teknolojinin yenilikçi şekilde kullanılması ile yargılamanın daha etkili, verimli, ucuz ve erişilebilir hale getirilmesi mümkündür. Bir diğer deyişle, teknoloji yalnızca mevcut yargılama usulleri ve işlemlerinin dijital ortama aktarılması için kullanılmamalı, teknolojik gelişmeler ışığında yargılama daha köklü değişikliklere tabi tutularak adalete erişim güçlendirilmelidir. Burada kısaca ifade edilen söz konusu bakış açısı, doktrinde Richard Susskind tarafından ileri sürülmüştür. Buna göre, teknolojik gelişmeler iki şekilde tasarlanabilir: Bunlar otomasyon (automation) ve köklü dönüşümdür (transformation). Otomasyonda, teknoloji yardımıyla belirli bir çalışma yönteminin iyileştirilmesi, güçlendirilmesi ve modernize edilmesi söz konusudur. Bu yönüyle otomasyona tabi tutulan bir çalışma şeklinde, ilgili çalışma şeklinin altında yatan temel mantık değişmez. Köklü dönüşümde ise daha radikal bir değişiklik gündeme gelmektedir. Söz gelimi, sürücüsüz araçlar köklü dönüşümün güzel bir örneğidir. Benzer bir yaklaşımın, yargılama ve teknoloji ilişkisi açısından da uygulanması adalete erişimin güçlendirilmesi bakımından önemli bir potansiyel taşımaktadır. Bu yapıldığı takdirde, yargısal süreçlerin, yargılamaya hâkim olan temel hak ve ilkeleri mevcut duruma nazaran daha etkili koruyacak şekilde tasarlanması mümkün olabilir. Çalışmamızda hukuk yargılamamız bu perspektiften incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Hukuk Yargılama Sistemi, Otomasyon, Yargının Erişilebilirliği, Temel Yargısal Haklar ve İlkeler, Köklü Dönüşüm.

(*) Bu makale, yazarın Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Doktora Programı bünyesinde yazmakta olduğu tez çalışmasından türetilmiştir.

(**) Kocaeli Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Anabilim Dalı.
E-posta: baris.midik@kocaeli.edu.tr,
Orcid ID: https://orcid.org/0000-0002-0079-6219.

Makalenin geliş tarihi: 01.12.2022 - Makalenin kabul tarihi: 24.12.2022.

Abstract:

It is an obvious fact that technology forces every area of life to transform. Our judicial system is also significantly affected by this transformation. However, under the developments related to the application of technology to the judiciary, there is usually a point of view of copying the judicial proceedings in the classical sense into the virtual environment. However, with the innovative use of technology, it is possible to make the judiciary more effective, efficient, cheap and accessible. In other words, technology should not only be used to digitize existing adjudication procedures and proceedings, but also to strengthen access to justice by making the adjudication subject to more radical changes in the light of technological developments. The aforementioned point of view was put forward in the doctrine by Richard Susskind. According to Richard Susskind, technological developments can be designed in two ways: These are automation and transformation. In automation, it is about improving, strengthening and modernizing a certain working method with the help of technology. In this respect, the basic logic underlying the related mode of operation does not change in an automated form of work. In transformation, a more radical change comes to the fore. For example, autonomous vehicles are a good example of transformation. The application of a similar approach in terms of the relationship between adjudication and technology has an important potential in terms of strengthening access to justice. If this is done, it may be possible to design the judicial processes in a way that will protect the fundamental rights and principles that dominate the judiciary more effectively than the current situation. In our study, our civil legal system will be examined from this perspective.

Keywords:

Civil Justice System, Automation, Accessibility of the Judiciary, Judicial Fundamental Rights and Principles, Transformation.

Giriş

Günümüzde teknolojinin hayatın her alanını dönüşüme zorladığı aşikar bir gerçektir. Yargılama sisteminin de bu dönüşümün dışında kalması mümkün gözükmemektedir. Nitekim hukukumuzda uygulamaya geçirilen UYAP, SEGBİS, E-Duruşma, E-Tebligat, KEP (Kayıtlı Elektronik Posta) gibi yenilikler bu durumun somut bir göstergesidir[1]. Fakat teknolojinin yargı alanına uygulanması ile ilgili gelişmelerin altında genellikle, klasik anlamdaki yargılama işlemlerinin sanal ortama kopyalanması şeklinde bir bakış açısı yatmaktadır. Oysa teknolojinin daha yenilikçi şekilde kullanılması ile yargılamanın etkili, verimli, ucuz ve erişilebilir hale getirilmesi mümkündür. Böylelikle yargısal süreçlerin, yargılamaya hâkim olan temel hak ve ilkeleri mevcut duruma nazaran daha etkili koruyacak şekilde tasarlanması mümkün olabilir. Söz gelimi, hukukumuzda uygulamaya geçirilen e-duruşma uygulaması, geleneksel bir yargılama kesiti olan duruşmaların elektronik ortalama kopyalanması esası üzerine kuruludur. Buna karşın, bilgi ve internet teknolojilerinin

[1] UYAP hakkında genel bilgi ve UYAP kapsamında sunulan hizmetler için bkz.: https://uyap.gov.tr/Genel-Bilgi; https://uyap.gov.tr/Hizmetler, (E.T: 14.11.2022).

ortaya çıkardığı oldukça geniş iletişim olanaklarını etkili şekilde kullanarak, mümkün olan uyuşmazlık türlerinde yargılamanın takibini kural olarak çevrim içi bir portal üzerinden yürütmek, bu portal üzerinden gerçekleştirilecek *"duruşmaları"* metin mesajı, telefon görüşmesi, eşzamanlı video-konferans veya eşzamanlı olmayan video kaydı gibi yöntemlerle icra etmek, mahkeme salonunda yüz yüze gerçekleştirilen duruşmalara ise istisnai hallerde olanak tanımak teknolojinin yargılamada daha yenilikçi şekilde kullanılmasına örnek olarak verilebilir.

Belirtmek gerekir ki, yukarıda örneklendirilen söz konusu yeni bakış açısı doktrinde Richard Susskind tarafından savunulmaktadır. Richard Susskind, henüz 1980'li yıllar gibi erken bir dönemde hukuk ve yapay zekâ ilişkisi üzerine ilk doktora tezini yazan bir akademisyen olup, halihazırda İngiltere'de hukuk ve teknoloji ilişkisi hakkındaki kamusal projelere danışmanlık yapmaktadır[2]. Susskind'in çalışma konumuzla ilgili görüşüne göre, teknolojik gelişmeler iki şekilde tasarlanabilir: Bunlar otomasyon (automation) ve köklü dönüşümdür (transformation). Otomasyonda, teknoloji yardımıyla belirli bir çalışma yönteminin iyileştirilmesi, güçlendirilmesi ve modernize edilmesi söz konusudur. Bu yönüyle otomasyona tabi tutulan bir çalışma şeklinde, ilgili çalışma şeklinin altında yatan temel mantık değişmez. Köklü dönüşümde ise daha radikal bir değişiklik gündeme gelmektedir. Söz gelimi, teybe takılarak dinlenilebilen müzik kasetleri, otomasyonu ifade eder. Bu şekilde, normalde bir müzisyen ve müzik aletinin bulunmasıyla dinleyebildiğimiz müziği kaset ile de dinleyebilecek hale geliriz. Fakat müziği dinleyebilmemiz için kaseti fiziksel olarak yanımızda bulundurmamız ve her seferinde teybe takmamız gerekir. Youtube veya özel bir müzik aplikasyonu üzerinden müzik dinlemek ise daha köklü bir yenilik sunmaktadır. Youtube'a müzik yüklediğiniz takdirde, söz konusu müziği dünyanın dört bir yanından internet erişimi olan herkes dinleyebilir, kullanıcılar müziği bilgisayarına indirebilir ve birbirleriyle paylaşabilirler. Hatta bazı özel uygulamalarda kullanıcılar çevrim dışıyken bile müzik dinleyebilmektedir. Görüldüğü üzere bu ikinci halde, teknoloji aracılığıyla müzik dinleme hizmetinin sunulması oldukça ucuzlamakta ve kolaylaşmaktadır. Çünkü burada teknoloji, fiziksel olarak icra edilen müzik çalma eylemini elektronik ortama (kasete) kopyalamakla yetinmemiş, iletişim teknolojileri yenilikçi şekilde kullanılarak özgün bir hizmet şekli oluşturulmuştur[3]. Konuyla ilgili bir başka örnek olarak ise sürücüsüz (otonom) araçlar verilebilir. Günümüzde gelişmiş ülkelerde ilk örnekleri üretilmeye başlanan bu araçlarda, aracın bir sürücüye dahi ihtiyaç duymaksızın trafikte

[2] https://www.susskind.com/ (E.T: 14.11.2022).

[3] Richard Susskind, Online Courts and the Future of Justice, Oxford University Press, 2019, 1. Baskı, s. 33-36.

kendi kendine ilerlemesi mümkün olmaktadır. Dolayısıyla burada da basitçe bir otomasyon değil, köklü bir dönüşümün varlığı söz konusudur[4]. Sürücüsüz araçların dünyada yaygın kullanıma geçmesi halinde, ulaşım hizmetleri ve bu hizmetlere ilişkin uygulanan hukuk kurallarında önemli değişiklikler olması kaçınılmazdır.

Susskind'e göre, yukarıda aktarılan bakış açısının hukuk alanına da uyarlanması gerekmektedir. Çünkü hukuk sistemimiz içerisinde, halihazırdaki belirli yargılama işlemlerinin neden şu anda olduğu gibi gerçekleştirildiği sorusunun cevabı, yargılama ve adaletin doğasından kaynaklanan zorunluluklarda değil, daha çok toplum olarak elimizdeki imkânların sınırlılığında yatmaktadır[5]. Şu anda birçok hukuk sisteminde yerleşik olarak uygulanan yargılama şekli, 19. ve 20. yüzyılın kendine özgü koşulları içerisinde oluşmuştur[6]. Günümüzde ise söz konusu dönemdeki koşullar oldukça önemli değişikliklere uğramıştır. Artık dijitalleşme hayatın her alanına nüfuz ettiği için yargılama sürecinin de bu yeni dönemin şartlarına göre güncellenmesi gerekmektedir. Kanımızca söz konusu güncellenmenin gerçekleştirilmesi bakımından önem taşıyan mesele, yargılamaya ilişkin hangi unsurların hukuk devleti, adil yargılanma hakkı ve hak arama özgürlüğü gibi temel yargısal hakların korunması açısından zorunluluk arz ettiği, hangilerinin ise değişikliğe tabi tutulabileceğidir. Bir diğer deyişle, yargılamanın teknolojik gelişmeler çerçevesinde yenilikçi bir şekilde güncellenmesini sağlamak için kabuk ile özü birbirinden ayırmamız gerekmektedir. Böylelikle hem teknoloji yargılama sistemine, ilgililerin haklarına zarar vermeyecek şekilde entegre edilebilir hem de yalnızca

---

4 *"While automation is reassuringly familiar, the dominant general trend in the world of technology is very clearly towards transformation. This is apparent in transport, for example, with the advent of driverless cars ..."*, Susskind, a.g.e, s. 34.

5 Susskind, a.g.e, s. 14-15, s. 28-29, s. 55-64, Yine çevrim içi uyuşmazlık çözüm yöntemleriyle (online dispute resolution/ODR) ilgili bir makalede yer verilen aşağıdaki satırlar da benzer bir yaklaşımı içermektedir:

"As ODR pilots take hold and ODR spreads, we posit that our legal system will evolve into ODR-infused justice systems. ODR enters the court system with a bold vision of redesigning the way courts handle cases, prevent conflict, and administer justice-start to finish. Thus, ***an ODR infused court system cannot be described simply as "a digital version of the traditional courthouse"*** *or just "another alternative to litigation." Rather, an ODR-infused court provides a fundamentally different justice experience to judges, parties, and lawyers."*, Noam Ebner ve Elayne E. Greenberg, Strengthening Online Dispute Resolution Justice, Washington University Journal of Law and Policy, Volume 63, 2020, s. 84, (https://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2166&context=law_journal_law_policy, E.T: 25.10.2022). Çevrim içi uyuşmazlık çözüm yöntemleri hakkında bkz: Serkan Kaya, Consumer Dispute Resolution in the Digital Age: Online Dispute Resolution, On İki Levha Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2020; Seda Özmumcu, Dünyada ve Ülkemizde Online Uyuşmazlık Çözümleri Bağlamında Online Tahkim ve Uygulamaları, İstanbul Hukuk Mecmuası, 78 (2), 431-454; Barış Mıdık, Sorularla Çevrim İçi Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri (*Sorular*), On İki Levha Yayınevi, 1. Baskı, Aralık 2021, İstanbul.

6 Susskind, a.g.e, s. 29 ve s. 55-56.

geleneksel yargı sisteminin elektronik ortama kopyalanmasının ötesinde teknolojik atılımlar gerçekleştirilebilir[7].

Vurgulamak gerekir ki, Türk hukuk yargılamasını yukarıda açıklanan perspektiften değerlendirmeye tabi tutmak, hukuk sistemimizin kronikleşmiş bazı sorunlarına çözüm üretme potansiyeli taşımaktadır. Kanımızca bu çerçevede ele alınabilecek önemli üç mesele, hukuk mahkemelerimizdeki duruşma sistemi, tebligat ve hukukî bilgiye erişim olanaklarıdır. Söz konusu meseleler, hukuk yargılamamızdaki önemli sorun alanlarındandır ve teknolojik gelişmeler bu sorunların çözümü adına önemli fırsatlar sunabilir. Bu nedenle çalışmamızda söz konusu hususlar, yukarıda açıklanan köklü dönüşüm (transformation) perspektifinden değerlendirmeye tabi tutulmaya çalışılacaktır. *Bu noktada amacımız, zikredilen sorun alanlarının her birine ilişkin kapsamlı ve nihai bir çözüm önerisi getirmekten ziyade, teknolojinin hukuk alanında daha etkili ve yenilikçi şekilde kullanılması fikrini ortaya koymak ve somutlaştırmak adına başta duruşma sistemimiz olmak üzere değinilen meseleler üzerine düşünce üretmeye çalışmaktır*. Bu kapsamda olmak üzere öncelikle, teknolojik gelişmelerin hukuk yargılamamızdaki duruşma sistemi bakımından ne tür bir yenilik sunabileceği üzerinde duralım.

I. Hukuk Yargılamamızda Duruşma Sistemi

Medenî usul hukuku doktrinimizde duruşmalara büyük önem atfedilmektedir[8]. Gerçekten de tarafların mahkeme huzuruna çıkarak uyuşmazlığa ilişkin iddia, savunma ve delillerini ileri sürüp açıklayabilmeleri ve hâkimin tarafları bizzat dinleyerek delilleri inceleyebilmesi yargılamada adlî gerçeğin doğru şekilde tespiti açısından önemlidir[9]. Bu yönüyle duruşmalar, hukukî dinlenilme

---

7 Buradaki perspektifi daha iyi anlamak için bkz: *"Sistemi dijitalleştirmek zorunludur fakat kendi başına yeterli bir adım değildir. Eğer mevcut mahkemelerimizi ve mahkemelerdeki usullerimizi yalnızca basit bir şekilde dijitalleştirirsek, tüm yaptığımız mevcut sistemimizi dijital olarak kopyalamak olacaktır. Böylesi bir yaklaşım, Viktoryan mirasımızı fosilize edecektir. Geçmiş sistemleri geleceğe de yerleştirecek, devam ettirecek ve böyle yaparak, bu sistemlerin doğasında var olan sorunları geleceğe aktarma ihtimalini taşıyacaktır."*, 5th Annual Ryder Lecture: the University of Bolton, 'The Modernisation of Access to Justice in Times of Austerity', The Rt. Hon. Sir Ernest Ryder, Senior President of Tribunals, 3 March 2016, https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2016/03/20160303-ryder-lecture2.pdf (E.T: 14.11.2022).

8 Baki Kuru, Hukuk Muhakemeleri Usulü, 2001, 6. Baskı, C. 2, s. 1865 vd.; Hakan Pekcanıtez, Hukuki Dinlenilme Hakkı, Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan, İzmir 2000, s. 764, 768, 773; Sezin Aktepe Artık: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usûl Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı, Seçkin Yayınları, Ankara 2014, s. 308-314, 394; Ali Cem Budak, Varol Karaaslan, Medenî Usul Hukuku, Filiz Kitabevi, 6. Baskı, Ekim 2022, İstanbul, s. 368, kn. 6.

9 Aleni duruşma hakkının zımni olarak sözlü duruşma hakkını da içerdiği yönünde bkz: Aktepe Artık, a.g.e, s. 308; Yazılı işlemlerin mahkeme önünde gerçekleştirilecek sözlü açıklamaların yerini dolduramayacağı hakkında bkz: Aktepe Artık, a.g.e, s. 394.

hakkı, doğrudanlık ilkesi, aleniyet ilkesi gibi yargılamaya hâkim olan temel hak ve ilkelerin hayata geçirilmesi ve bunlarla bağlantılı olarak adil yargılanma hakkının korunması bakımından büyük bir fonksiyon icra etmektedir[10]. Diğer yandan ideal bir siyasal düzende, duruşmaların kamusal bir ortamda aleni şekilde icrası devletin temel görevlerinden birisi olan adalet dağıtma işini hakkıyla yerine getirdiğini göstermek suretiyle, toplumun devlete olan güvenini tesis ettiği gibi hukuk kurallarını ihlal etme potansiyeli taşıyan bireyler üzerinde de caydırıcı bir etkiye yol açar[11]. Yargılamanın aleniyetinin sağlanması, hâkimlerin tarafsızlığı ve bağımsızlığının sağlanması bakımından da önem taşımaktadır[12]. Ayrıca böylelikle, hakkı ihlal edilen birey doğrudan devletin üç erkinden birisi olan yargı sistemi tarafından muhatap alınır ve bu şekilde söz konusu birey hukukî ve psikolojik açıdan meşru bir özne olarak tanınmış olur. İlgili kişi davayı kaybetse bile söz konusu tanınmanın varlığı sağlıklı ve dengeli bir toplumsal hayatın inşası bakımından zorunludur. Bunun yanısıra, aleni duruşmalar vasıtasıyla adaletin icra edildiğinin gösterilmesi hukukî ve toplumsal barışa da hizmet eder. Dolayısıyla yargılamada aleni duruşmaların icrası, salt tarafların adil yargılanmaya ilişkin hukuksal menfaatlerinin korunmasını aşacak şekilde toplum psikolojisi ve kamu düzeninin tesisi bakımından da işlev görür[13].

Hukuk yargılamamız bakımından teorik olarak durum yukarıda açıklanan şekilde olmakla birlikte, uygulamada duruşmanın değinilen fonksiyonlara ne derece hizmet ettiği tartışmaya açılabilir[14]. Bu durumun çeşitli nedenleri vardır: İlk olarak, hukuk mahkemelerimizdeki uyuşmazlıkların çoğuna kaynaklık eden hukukî işlemlerin ispatı bakımından senetle ispat kuralı geçerlidir (HMK m. 200). Senetle ispat zorunluluğunun en önemli istisnalarından birisini teşkil eden delil başlangıcı kuralının uygulanabilmesi için de ancak belge niteliğinde (HMK m. 199) bir delilin varlığı gerekmektedir. Diğer yandan hukuk yargılamamızda tanık dinlense dahi başka hukuk sistemlerinde olduğu gibi tanığın profesyonel anlamda çapraz sorguya tabi tutulması, tanık beyanlarının gerçek bir şekilde irdelenerek maddî vakıanın aydınlatılması medenî yargı sistemimize yabancı bir uygulamadır[15]. Çünkü

---

10 Kuru, a.g.e, C. 2, s. 1876-1877; Kuru, a.g.e, C. 1, s. 147-149; Budak/Karaaslan, a.g.e, s. 79-84; Pekcanıtez, a.g.e, s. 768-769.

11 Nesibe Kurt Konca, Medenî Usul Hukukunda Aleniyet İlkesi, Adalet Yayınevi, Ankara 2009, s. 26-27.

12 Kurt Konca, a.g.e, s. 28-29.

13 Kurt Konca, a.g.e, s. 26-28 ve s. 31; Aktepe Artık, a.g.e, s. 306.

14 Ece Alpay, İngiliz ve Türk Yargılama Hukukunda Sözlülük İlkesi, İstanbul Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, s. 115-117, 137, Ulusal Tez Merkezi.

15 Alpay, a.g.e, s. 160-161; Hakan Pekcanıtez, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Medenî Usul ve İcra İflas Hukukçuları Toplantısı Özel Sayısı, Oturum Başkanı Olarak Yaptığı Konuşma *(Konuşma*), C. 4, S. 2, s. 131.

genel olarak hem tanıklara güvenilmemektedir hem hâkimler tanıkları sorgulamak için gerekli eğitim ve beceriye sahip değildir hem de tanıkların ciddi anlamda sorgulanması, zaten iş yükü altında ezilen mahkemelerce fazladan bir külfet olarak algılanmaktadır. Medenî usul hukuku doktrininde de tanık delilinden *"çürük delil"* olarak bahsedilebilmektedir[16]. Fakat aslında Hukuk Muhakemeleri Kanunu'muz yargılamada maddî gerçeğin tespiti bakımından önemli bir olanak daha sunmaktadır. Bu olanak HMK m. 169 ve devamında düzenlenen isticvap kurumudur. İsticvap ile davacı ve davalı, hâkim tarafından sorguya çekilir ve taraflardan aleyhlerine olan vakıalar hakkında ikrar elde etmeye çalışılır. İsticvap kurumunun gerektiği gibi uygulanması halinde uyuşmazlıkların gerçeğe uygun şekilde çözümü kolaylaşacaktır. Ne var ki, uygulamamızda söz konusu kurumdan da gerektiği ölçüde yararlanılmamaktadır[17]. İsticvap kurumundan gerektiği gibi yararlanılmamasında, yine tanığın sorgulanmasında olduğu gibi eğitim ve kültür eksikliğinin payı olduğu kadar yoğun iş yükünden de etkili bir faktör olarak bahsetmek mümkündür[18]. Hal böyle olunca, hukuk yargılamamızda duruşmalar çoğunlukla avukatların, *"Dilekçelerimizdeki beyanlarımızı tekrar ediyoruz."* cümlesini kullandığı bir formaliteye veya hâkimin usuli konulara hasrettiği bir yargılama kesitine dönüşmektedir[19]. Hatta uygulamamızda hâkimin, bilirkişi raporu gelmediği için duruşmaları üst üste ertelediği, duruşmada yalnızca belirli bir kurumdan bazı belgelerin istenmesi için resmi yazı yazıldığı; önemli sayı ve orandaki duruşmada yargılamaya ilişkin esaslı bir sorun çözümlenmeyip sadece şekli işlemlerle uğraşıldığı hususu -meseleyi bir ispat hukuku terimiyle ifade etmek gerekirse- *"maruf ve meşhur bir vakıa"* haline gelmiş bulunmaktadır[20]. Bunlara ilaveten uygulamada, tarafların duruşmaya girebilmek için mahkeme salonu önlerinde saatlerce bekledikleri de bilinen bir gerçektir. Burada genel hatları ile tasvir edilen söz konusu tablo, yargılama sürelerinin gereksiz yere uzamasına yol açarak makul sürede yargılanma hakkını ve adil yargılanma hakkını ihlal etmektedir. Ayrıca bu durum, kamu kaynaklarının kullanımı açısından ciddi bir israfa ve verimsizliğe yol açmaktadır. Diğer yandan söz konusu sorunlar, mahkemede hak arayan bireyler kadar onların etkileşim içinde olduğu işyerleri, aileleri gibi diğer sorumluluk alanlarına da olumsuz şekilde sirayet etmektedir. Yargı hizmetinin sunumu bakımından önemli bir yeri olan

16 Kuru, a.g.e, C. 3, s. 2571.

17 *"Biz isticvap müessesesini maalesef hiçbir şekilde yargılamada kullanamıyoruz. Çünkü bu konuda bir zaman da ayrılmıyor. Beşer dakikalık veya üçer dakikalık veya içeri girip çıkılacak şekilde düzenlenen duruşmalar hakimin isticvap yapmasını ve bu konuda bir tecrübe sahibi olmasını maalesef mümkün kılmıyor.",* Pekcanıtez, Konuşma, s. 131.

18 Pekcanıtez, Konuşma, s. 131.

19 Alpay, a.g.e, s. 137.

20 Budak/Karaaslan, a.g.e, s. 242, kn: 3.

avukatlık mesleğini icra edenlerin de söz konusu durumdan ne derece olumsuz şekilde etkilendiklerini izah etmek gereksizdir. Mesela bir avukatın sosyal medya üzerinden yaptığı şu açıklama, konunun daha iyi anlaşılması bakımından oldukça dikkate değerdir (vurgular tarafımıza aittir)[21]:

"Değerli bağlantılarım,

Bütün meslektaşlarımın aşina olduğu bir konuyu dile getirmek istiyorum. Bugün bir işçilik alacağı davamın duruşması vardı ve duruşmada tanığımız dinlenecekti. Tanığımız ve ben duruşma vaktinden 20 dk önce duruşma salonunun önünde buluştuk. Tanığımız işyerinden zor izin aldığını, bir an önce duruşmanın yapılıp işe geri dönmesi gerektiğini belirtti. Birlikte duruşmayı beklerken duruşma 30 dk gecikti, 40 dk gecikti, 50 dk gecikti... Bu esnada tanığımızın patronu tanığı defalarca aradı. Tanığımız da oldukça gerildi. Bu süreç böyle devam ederken duruşma toplam 3,5 saat gecikti. Duruşmaya gecikmeyelim diye erkenden gittiğimiz duruşma salonunun önünde saatlerce bekledik. Bu hem biz bekleyen avukatların çalışma motivasyonunu yerle bir etti hem bütün bekleyen işlerimizi aksattı hem de oraya gelen tanıkların ve patronlarının sabrını taşırdı. Eminim ki her gün bu anlattığım olayın kat be kat fazlasını yaşayan bir sürü meslektaşım var.

Mahkemeye, hâkime de bir şey diyemiyorum. Netice de her mahkemede inanılmaz bir dosya, dava yükü var. Onların da işin içinden çıkamadığını düşünüyorum. Bu sistemin içindeki herkes mağdur.

Sonuç olarak her gün gerek hakim gerek avukat gerek taraf ya da tanık olarak maruz kaldığımız bu problemin düzelmesini, düzeltilmesini iple çekiyorum. Umarım güzel günler göreceğiz!"

---

[21] Avukat İrem Genç, Linkedin Paylaşımı, Kasım 2022, https://www.linkedin.com/posts/irem-gen%C3%A7-110593109_de%C4%9Ferli-ba%C4%9Flant%C4%B1lar%C4%B1m-b%C3%BCt%C3%BCn-meslekta%C5%9Flar%C4%B1m%C4%B1n-activity-6993958298194448384-lAyL?utm_source=share&utm_medium=member_desktop (E.T: 12.11.2022); Akademisyenlik ve avukatlık mesleklerini bir arada yürüten bir başka uygulayıcının konumuzla ilgili bir paylaşımı ise şu şekildedir: *"Tanık dinlenecek duruşmada avukat tanıkları hazır ediyor, ancak kalem arayarak "hakimimiz mazeretli karşı taraf mazeret verdi, siz de verin" diyor, avukat da mazeret gönderiyor. Birkaç saat sonra avukat dosyayı kontrol ettiğinde, duruşmaya başka bir hâkimin çıktığını ve tarafların yokluğunda "tanıkların zorla getirilmesine" karar verildiğini öğreniyor.", Avukat Muhammet Özekes, Linkedin Paylaşımı, Kasım 2022, https://www.linkedin.com/posts/muhammet-%C3%B6zekes-3b613b1a6_h%C3%A2ki%CC%87m-mazeretli%CC%87-olunca-taraflar-da-mazeretli%CC%87-activity-6996841767803236354-CLYC?utm_source=share&utm_medium=member_desktop (E.T: 18.11.2022); Doktrinde yer alan benzer yönde açıklamalar için bkz: Cumhur Rüzgaresen, Medenî Muhakeme Hukukunda Usul Ekonomisi İlkesi, Yetkin Yayınları, Ankara 2013, s. 219-220.*

Yukarıda yer verilen paylaşımların yanı sıra meseleye doktrinde de şu şekilde değinilmiştir[22]:

> "*Belirtmek isteriz ki, hukuk mahkemelerinde tahkikat aşamasında yapılan duruşmaların önemli bir kısmında sadece tarafların dilekçelerindeki beyanlar tekrarlanmakta veya başka yerden beklenen evrakın gelmemiş ya da bilirkişi raporunun henüz teslim edilmemiş olması gibi nedenlerle esasen tahkikata ilişkin bir işlem yapılmadan bir sonraki duruşma günü tayin edilerek taraf veya vekilleri o duruşmaya davet edilmektedir.*"

Esasen hukuk mahkemelerimizdeki duruşma sisteminin o ya da bu sebeplerle iyi işlemediği hususu, Türk hukuk kamuoyunda herkesçe bilinen açık bir gerçektir. Yukarıda metin ve dipnot kısmında yer verilen alıntılar, deryadan katre misali yalnızca meselenin daha iyi somutlaştırılmasını sağlamaktadır. Belirtmek gerekir ki hukuk yargılamamızda duruşma sisteminin iyi işlememesinin birçok sebebi olabilir. Bu hususta, somut olayın şartlarına göre hâkimlerin davalara gereken özeni göstermemeleri, liyakatsizlik, mahkemelerdeki aşırı iş yükü, tarafların ve vekillerinin tavrı, davanın karmaşıklığı vs. gibi sorunlardan bahsetmek mümkündür. Fakat meseleye bütüncül bir şekilde bakıldığında hukuk yargılamamız ve duruşma sistemimiz bakımından şu temel tespitleri yapmak yanlış olmayacaktır: 1) Hukuk yargılamamız fiili olarak büyük oranda taraflar ve/veya vekilleri tarafından sunulan yazılı dilekçeler ile belge niteliğindeki deliller etrafında işlemektedir[23]. Öyle ki, bilirkişiye başvurulması halinde dahi teorik olarak mahkemenin bilirkişiyi sözlü olarak dinlemesi mümkün olsa da hâkimler çoğunlukla yazılı bilirkişi raporlarıyla yetinmektedirler[24]. 2) Hukuk yargılamamızda duruşmalar büyük oranda herhangi bir işleve sahip değildir ve uzun aralıklarla art arda açılan birçok duruşma hem yargılamayı uzatmakta hem de gereksiz zaman ve para kaybına yol açmaktadır. Daha da vahimi ise sürekli ağır iş yükünden şikayet edilen bir ortamda, şeklen açılan kısa duruşmalar sonucunda davalar bitirilememekte ve

---

22 Budak/Karaaslan, a.g.e, s. 242, kn: 3; Benzer yönde bkz: Rüzgaresen, a.g.e, s. 219-220; "... *uygulamada* ***dosyanın bilirkişiden dönmesi ya da yazılan müzekkere cevabının beklenmesi nedeniyle üç beş defa, altı defa, yedi defa duruşmalara girildiğine şahit olmaktayız*** (Vurgu tarafımıza aittir)", Av. Gökhan Pirinççi, Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi Belgesi Gölgesinde Yargı Reformu Sempozyumu, Üçüncü Gün Üçüncü Oturum, TBB Yayınları, Ankara 2008, s. 620.

23 Bu durumun tanık dışındaki diğer önemli istisnası keşif delilidir. HMK m. 288 ve devamında düzenlenen keşfe başvurulduğu takdirde uyuşmazlığa konu oluşturan şey hâkim tarafından bizzat yerinde incelenir.

24 HMK m. 279/1 hükmüne göre bilirkişinin sözlü olarak dinlenmesi mümkündür. Fakat uygulamada bu imkân genellikle kullanılmamaktadır. Oysa özellikle hâkimin bilirkişi raporundan farklı bir yönde karar vermeyi düşündüğü hallerde bilirkişinin sözlü olarak dinlenmesi çok fayda sağlayabilir. Hâkimin teknik bilgi gerektiren birçok konuda yalnızca raporu okuyarak meseleyi anlaması ve üstüne raporda belirtilen görüşün aksi yönde kanaate varması kanımızca zordur.

bu durum yine kısır bir döngü şeklinde iş yükünün artmasına neden olmaktadır. Kanımızca, tam bu noktada teknolojik yeniliklerden özgün bir şekilde yararlanılması, burada açıklanan sorunun çözümü bakımından önemli bir katkı sağlayabilir. Bu katkı, özetle bilgi ve internet teknolojilerinin yardımıyla hukuk yargılamamızda uygulanan klasik ardışık duruşma sisteminin terk edilmesidir. Söz konusu önerinin daha iyi anlaşılabilmesi adına öncelikle kısaca ardışık duruşma sistemi ile ne kastedildiği açıklanacak sonrasında ise bunun yerine nasıl bir duruşma sisteminin ikame edilebileceği üzerinde durulacaktır.

A. Ardışık Duruşma Sistemi

Ardışık duruşma sistemi, yargılamanın art arda yapılan birden fazla duruşma içerisinde gerçekleştirildiği ve duruşma sayısı bakımından kural olarak bir sınırın bulunmadığı sistemi ifade etmektedir[25]. Ardışık duruşma sisteminde mahkeme, uyuşmazlık konusuna ilişkin vakıaların saptanması, delillerin incelenmesi ve ilgili hukuk kurallarının uygulanmasını birden fazla duruşma oturumuna yayarak gerçekleştirebilmektedir. Dolayısıyla bu sistemde yargılamanın odağı kural olarak ardışık olarak gerçekleştirilecek duruşmalardadır, yargılamayla ilgili işlemler (delillerin incelenmesi, dava temelinin detaylı olarak ortaya konması, keşif gibi), esas yargılamanın gerçekleştirilecek olduğu duruşmalarda yerine getirilerek uyuşmazlık hakkında bir sonuca varılır[26]. Ardışık duruşma sisteminde çok sayıda duruşma gerçekleştirilebildiği için taraflara duruşma öncesinde önemli bir hazırlık gerçekleştirme yükümlülüğü düşmez[27]. Bundan dolayı söz konusu sistemde avukatların yargılama içindeki konumu çok güçlü değildir[28].

Ardışık duruşma sisteminin (özellikle bizim uygulamamız bakımından) bazı olumsuz özelliklerinden bahsetmek mümkündür: Bu özellikler, aşırı iş yükü altında çalışan mahkemelerin duruşmaları kolaylıkla erteleyebilmesi, duruşmalarda tarafların açıklama ve ispat hakkına müdahalede bulunulması ve duruşmalara hazırlık yapılmadan gelinmesidir. Uygulamamızda hâkimlerin açıklamada bulunmak isteyen taraf vekillerine, *"Toparlayın artık."*, *"Bunları yazılı olarak sunun inceleyelim."*, *"On dakika süreniz var."* gibi uyarılarda bulunduğu ifade edilmektedir[29]. Yine örneğin, belirli bir mahkemeye yeni atanan hâkimin dava dosyalarını inceleyecek vakit bulamadan, önceki hâkim tarafından kararlaştırılan duruşmalara çıkmak zorunda kalması sonucu du-

25 Alpay, a.g.e, s. 112.

26 Alpay, a.g.e, s. 115.

27 Alpay, a.g.e, s. 115.

28 Alpay, a.g.e, s. 115.

29 Aktepe Artık, a.g.e, s. 393-394.

ruşmaların ertelenmesi de uygulamada karşımıza çıkan sorunlardan birisidir. Hatta davanın açılmasından hükmün verilmesine kadar aynı mahkemede birden fazla kez hâkim değişikliğinin gerçekleştiği de vakidir. Bu ve buna benzer durumlar ve genel olarak duruşmalarda sayı sınırı bulunmaması taraflarda da *"Nasıl olsa duruşma ertelenir veya yargılamada bir eksiklik çıkar yahut mazeret sunarım."* şeklinde bir düşünceye neden olabilmekte, sonuç olarak bir kısır döngü içerisine girilmektedir.[30]

B. Yoğunlaştırılmış Duruşma Sistemi

Ardışık duruşma sisteminin karşıtı olarak adlandırabileceğimiz duruşma sistemi ise yoğunlaştırılmış duruşma sistemidir. Yoğunlaştırılmış duruşma sisteminde ise yargılama, kural olarak tek seferde gerçekleşen yoğun ve canlı bir duruşma sürecinin sonucunda sona erdirilir. Yoğunlaştırılmış duruşma sisteminde, mahkeme taraflar ve vekillerinin sözlü açıklamalarını, tanık beyanlarını ve diğer delilleri kural olarak yoğunlaştırılmış tek bir duruşma oturumunda inceler/dinler. Yargılamaya ilişkin gerekli müzakere ve tartışmalar bu duruşmada yapılır ve hâkim doğrudan söz konusu süreçten edindiği kanaate dayanarak uyuşmazlık hakkında karar verir[31]. Kural olarak hâkimin, duruşmada sözlü olarak ileri sürülüp tartışılmamış vakıa, delil ve hukukî normları hükmüne dayanak yapması mümkün değildir. Bu yönüyle yoğunlaştırılmış duruşma sistemi, doğrudanlık ilkesine daha uygundur[32].

Yoğunlaştırılmış duruşma sistemi, tarihsel olarak jürili yargılamanın ve sözlülük ilkesinin egemen olduğu Anglosakson hukuk sistemine dahil olan ülkelerde ortaya çıkmış ve uygulanmaktadır[33]. Yargılama sırasında, sıradan bireylerden oluşan bir heyetin toplanması zorunluluğu, uyuşmazlıkla ilgili açıklama ve müzakerelerin tek seferde bir bütün olarak söz konusu heyet önünde gerçekleştirilmesini gerektirmiştir[34]. Hukukçu olmayan ve jüri üyeliğini bir meslek olarak sürdürmeyen bu kişilerin art arda yapılacak birçok duruşmaya iştirak etmesi mümkün görülmemiştir[35]. Aynı zamanda bu kişiler hukukçu olmadıkları için önceki duruşmalarda anlatılan hususları daha son-

30 Alpay, a.g.e, s. 116; Hâkimlerin iş yükünden dolayı dava dosyalarını incelememesi nedeniyle duruşmaların ertelendiği ve toplu mahkeme sisteminin yargılama sürelerini uzattığı hakkında bkz: Rüzgaresen, a.g.e, s. 220.

31 İngiliz yargılama hukuku bakımından hükmün verildiği esas duruşmanın ne şekilde icra edildiği hakkında bkz: Okan Gündüz, Anglo-Amerikan Hukuku Işığında Medeni Yargılama Hukukunda Dava Yönetimi, Yetkin Yayınları, Ankara 2009, s. 122.

32 Yoğunlaştırılmış duruşma sistemi hakkında genel olarak bkz: Alpay, a.g.e, s. 113 vd.

33 Alpay, a.g.e, s. 154; İngiliz yargılama hukukunda duruşmalarda gerçekleştirilen işlemlerin listesi hakkında bkz: Gündüz, s. 122.

34 Alpay, a.g.e, s. 31-32.

35 Alpay, a.g.e, s. 31-32.

raki duruşmaya kadar unutabilirler veya parçalı anlatımdan dolayı uyuşmazlığı kavrayamayabilirler. Günümüzde ise Anglosakson hukuk sistemine dahil ülkelerin hukuk yargılamasında jüri sistemi büyük ölçüde ortadan kalkmakla birlikte, yoğunlaştırılmış duruşma sistemi halen uygulanmaktadır. Fakat bu hususta da, yukarıda aktarılan şekliyle saf bir yoğunlaştırılmış duruşma sistemi uygulanmamakta, bu sistem, duruşmadan önce yazılı beyan ve delillerin sunulmasına olanak tanınarak ve hâkimlerin hazırlık aşamasındaki yetki ve görevleri artırılarak yumuşatılmaktadır[36]. Söz konusu değişikliklerin ardında ise yargılamanın hızlandırılması ve ucuzlatılması ile esas yargılamanın gerçekleşeceği duruşmada sürprizlere kapı açılmaması düşüncesi yatmaktadır[37]. Yoğunlaştırılmış duruşma sisteminde, hükmün verilmesi bakımından mahkeme huzurunda icra edilen sözlü duruşma aşaması çok önemli olduğu ve kural olarak duruşmanın ertelenmesi söz konusu olamayacağı için duruşmadan önceki hazırlık aşamasının oldukça detaylı ve kapsamlı şekilde yapılandırılması gerekmektedir[38]. Aksi takdirde dava dosyası yeterince olgunlaşmadan veya taraflar ve mahkeme dava hakkında yeterince ön bilgi edinmeden duruşma gerçekleştirilecek ve bu nedenle duruşmadan gereken verim elde edilemeyecektir. Nitekim hazırlık aşamasının kapsamlı ve detaylı şekilde yapılandırılması zorunluluğundan dolayı yoğunlaştırılmış duruşma sisteminin uygulandığı hukuk sistemlerinde gecikmelerin çoğunlukla hazırlık aşamasından kaynaklandığı belirtilmektedir[39]. Anglosakson hukuk sisteminin aksine Kıta Avrupası ülkelerinde ise genellikle ardışık duruşma sistemi hâkimdir.

C. Yeni Bir Duruşma Sistemi Önerisi: Bilişim Teknolojilerinden Yararlanılarak Ardışık Duruşma Sisteminin Terk Edilmesi

Yukarıda yer verilen açıklamalardan anlaşılabileceği üzere, klasik anlamda ardışık duruşma sistemi yargılamanın sürüncemede kalmasına yol açmaktadır. Klasik anlamda yoğunlaştırılmış duruşma sisteminin de kendine özgü sakıncaları vardır. Nitekim bu nedenle yoğunlaştırılmış duruşma sistemlerinin uygulandığı Anglosakson sistemine dahil ülkelerde de, söz konusu sakıncaların giderilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır[40]. Bu çalışmaların amacı,

36 Alpay, a.g.e, s. 38-39.

37 Alpay, a.g.e, s. 38-39; Son dönemlerde İngiliz yargılama hukukunda, tarafların esas duruşmadan önce gerçekleştireceği yazılı delil ikamesi bakımından kamunun menfaati nedeniyle şeffaflık ilkesinin gizliliğin yerini aldığı yönünde bkz: Gündüz, a.g.e, s. 116.

38 İngiliz yargılama hukuku bakımından esas duruşmaya kadar gerçekleştirilmesi gereken işlemler (hazırlık aşaması) hakkında bkz: Gündüz, a.g.e, s. 112-120.

39 Alpay, a.g.e, s. 115.

40 İngiliz yargılama hukuku özelinde, klasik anlamda yoğunlaştırılmış duruşma sisteminin tadiline yönelik değişiklikler gerçekleştirildiği ve bu değişiklikler sonucunda İngiliz hukukundaki sistemin Alman hukuk yargılamasına yaklaştığı yönünde bkz: Gündüz, a.g.e, s. 115 vd.

farklı hukuk sistemlerindeki farklı mekanizmalardan yararlanarak yargılamanın ucuz, hızlı ve adil şekilde gerçekleştirilmesidir. Türk hukuk yargılaması bakımından da mevcut duruşma sistemimizin iyi işlemediği bilinen bir gerçektir. Bu noktada, teknolojik gelişmeler ve yoğunlaştırılmış duruşma sistemine ilişkin mekanizmalardan faydalanarak yeni bir duruşma sistemi oluşturmak kanımızca faydalı olacaktır[41].

1. Duruşma Aşamasına Kadar Olan Yargılama Sürecinin Kural Olarak UYAP Üzerinden Yürütülmesi

Kanımızca hukuk yargılamamızda yeni bir duruşma sistemine geçebilmek için kural olarak, yargılama işlemlerinin gerçekleştirilmesi ve genel olarak yargılama sürecinin takibi UYAP üzerinden gerçekleştirilmelidir[42]. Tahkikat işlemleri için mahkeme salonunda yüz yüze gerçekleştirilecek duruşmaya ise UYAP üzerinden yapılan işlemler sonucu, dava dosyası belirli bir olgunluğa gelince başvurulmalıdır. Kural olarak, hukuk yargılamamızda duruşmaların ertelenmesi imkânı ortadan kaldırılmalı yahut duruşma sayısı net bir şekilde sınırlandırılmalıdır. Çok istisnai haller dışında mahkeme, tek seferde ve bir bütün olarak gerçekleştireceği bir duruşma süreci yahut art arda ve kısa aralıklarla gerçekleştirilen birkaç duruşma sonunda dava hakkındaki kararını vermelidir. Duruşmada ise yalnızca tarafların ve tanıkların dinlenmesi, sorgulanması ve isticvap edilmesi yahut keşif yapılması gibi tahkikata ilişkin esaslı işlemler icra edilmelidir. UYAP üzerinden gerçekleştirilecek hazırlık aşaması hakkıyla yerine getirilir ve açıklanan duruşma süreci sonunda dava hakkında karar verilecek olursa, bu kararın maddî gerçeği tespit etme ihtimali mevcut sistemimize nazaran daha yüksek olacaktır. Böylelikle hukuk

---

41 Doktrinde, yargılamada eşzamanlı ses ve görüntü nakli yoluyla duruşma imkânından (HMK m. 149) etkin şekilde yararlanabilme bağlamında, *"etkili dava yönetim sistemi ile yoğunlaştırılmış duruşma yaklaşımı"* doğrultusunda yeni bir yargılama sistemi tasarlanması gerektiği ifade edilmiştir. Buna göre, kesitli (ardışık) duruşma sisteminin uygulandığı mevcut yargılama sistemimizde, duruşmaların usule veya esasa ilişkin duruşmalar şeklinde ayrılması mümkün olmadığından dolayı çevrim içi duruşmalar çözümlenmesi zor sakıncalara yol açabilir. Söz konusu sakıncaları en aza indirmek için yukarıda zikredildiği gibi yeni bir sistem tasarımına gitmek gerekmektedir. Böylelikle teknolojik gelişmelerden yargılama ilkelerine uygun bir şekilde yararlanılması mümkün olabilir. Bu yapılıncaya kadar çevrim içi duruşmaların uygulama alanı kısıtlanmalıdır. Bkz: Emre Kıyak, Duruşmada Etkinlik Kazanan Yargılama İlkeleri ile Usulî Müktesep Hak Işığında Türk Hukuk Yargılamasında Eş Zamanlı Ses ve Görüntü Aktarımıyla Duruşma Yapılmasının Olması Gereken Sınırları, Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.: 16, Sayı: 205, Kasım 2021, s. 1494-1495.

42 Karş., *"Tüm bunların dışında, UYAP sisteminin diğer kurumlara ait otomasyon sistemleri (örnekte PTT otomasyon sistemi) ile sürekli ilerleyen entegrasyonu dikkate alındığında, dilekçelerin teatisi de hâkim müdahalesini gerektirmeyen, doğrudan UYAP sistemi tarafından yönetilen bir prosedür haline getirilebilir.",* Emre Kıyak, Büyük Veri ve Yapay Zekâ Teknolojileri ile Adım Adım Zeki UYAP (Ulusal Yargı Ağı Projesi) Ekosistemine Doğru (*Zeki UYAP*), Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.: 22, Sayı: 1, 2020, s. 99-100.

yargılamamız, doğrudanlık ilkesi, sözlülük ilkesi ve usul ekonomisi ilkelerine daha uygun bir hale gelecektir. Ayrıca bu sistemde, başta devlet olmak üzere yargı mensupları, mahkeme huzurunda hak arayan bireyler ve avukatlar, önemli miktarda zaman, para ve enerji israfından kurtulacaklardır.

Yukarıda ana hatları ile açıklanan sistemin uygulanabilmesi için UYAP üzerinden gerçekleştirilecek hazırlık aşamasının kapsamlı, detaylı, interaktif ve kullanıcı dostu bir şekilde tasarlanması zorunludur. Aksi takdirde tahkikat ve duruşma aşamasının yoğunlaştırılmasıyla elde edilmek istenen faydanın sağlanması zordur. Fakat kanımızca UYAP'ın tasarımına ilişkin bu hususların üzerinde durmadan önce ilk olarak, duruşmalara kadar gerçekleştirilecek yargılama sürecinin nasıl UYAP'a aktarılabileceği hakkında düşünmek gerekir. Bu konuda muhtemel farklı senaryolar ileri sürmek mümkün olmakla birlikte kanımızca, konuyla ilgili şu şekilde bir ara geçiş yönteminin uygulanması düşünülebilir: Öncelikle, davacı tarafın mahkemeye vereceği dava dilekçesinde kendisine ve karşı tarafa ait telefon numarası ve mail adresi bilgileri yer almalıdır[43]. Söz konusu husus, yasal bir zorunluluk olarak düzenlenmelidir. Mahkeme binasına gelerek dava açmak istediğini bildiren kişiden dava dilekçesi alınmalı fakat kendisine, yargılamaya ilişkin müteakip mahkeme ve taraf işlemlerinin UYAP üzerinden gerçekleştirileceği, bu işlemlere ilişkin telefonu ve mail adresine gelen bilgilendirme mesajlarını takip etmesi gerektiği ayrıca fiziki adresine tebligat yapılmayacağı yönünde yazılı ve sözlü bilgilendirme gerçekleştirilmelidir. Dava dilekçesi işleme konduktan sonra davalıya hem klasik yöntemle tebligat gerçekleştirilmeli hem de dava dilekçesinde yer alan davalıya ait telefon numarası ve mail adresine bilgilendirme mesajı atılmalıdır[44]. Söz konusu dava dilek-

[43] Hukukumuzda zorunlu elektronik tebligata tabi olan kişi ve kurumların listesini oldukça genişleten 7101 sayılı Kanun değişikliğinden önce yapılan bir yoruma göre, zorunlu elektronik tebligata tabi olanlar bakımından ilgilinin kayıtlı elektronik posta adresine *dava ve cevap dilekçesinin zorunlu unsurları arasında* yer verilebilir veya Kayıtlı Elektronik Posta Yoluyla Tebligat Hizmeti Alanlar Listesinden ilgilinin adresine ulaşılarak e-tebligatın gerçekleştirilmesi sağlanabilir. Söz konusu değişiklikten sonra ise Tebligat Kanunu Geçici Madde 2/3'e göre PTT A.Ş oluşturduğu elektronik tebligat adreslerini re'sen tebligat çıkarmaya yetkili merci ve makamların kullanımına sunar. Bkz: Mine Akkan, Tebligat Kanunu Çerçevesinde Elektronik Tebligat, Medenî Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi, C. 14, S. 39, 2018/1, s. 70-71, (Çalışmamızda a.g.m ibaresi ile atıf yapılan eser yazarın burada yer verilen makalesidir).

[44] Bu bilgilendirmeler için UYAP SMS Bilgi Sistemi'nin kullanılması düşünülebilir. Bkz: https://sms.uyap.gov.tr/ (E.T: 21.11.2022). Belirtmek gerekir ki, UYAP SMS Sistemi Birleşmiş Milletler Kamu Hizmetleri yarışmasında birincilik ödülü almıştır. Ayrıca söz konusu uygulama, Avrupa e-Devlet Ödülleri kapsamında da Halk Ödülü kategorisinde birinciliğe layık görülmüştür. Bkz: https://uyap.gov.tr/Birlesmis-Milletler-Kamu-Hizmetleri-Odulu, https://uyap.gov.tr/Avrupa-E-Devlet-Odulu, (E.T: 28.11.2022); Nitekim doktrinde ifade edildiğine göre, elektronik tebligata ilişkin Tebligat Kanunu m 7/a hükmünü hukukumuza dahil eden 6099 Sayılı Kanun değişikliğinin 2008 yılındaki gerekçesinde de, isteğe bağlı olarak elektronik tebliğ sistemine dahil olacak kişiler bakımından ilk tebligatların mutlaka klasik yöntemle gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bkz (vurgular tarafımıza aittir): *"Birinci fıkradaki düzenleme gereğince, e-tebligatın uygulanabilmesi için, taraflara ilk tebligatların mutlaka*

çesinde ve atılan mesajlarda davalıya, duruşmalara kadar olan yargılama sürecinin UYAP üzerinden yürütüleceği, fiziksel olarak adrese tebligat gerçekleştirilmeyeceği yönünde açıklamada bulunulur. Ayrıca ilgili açıklamada, UYAP Portal'ın linkine, mobil uygulamanın nasıl indirilebileceğine, giriş ve kullanım hakkında bilgilendirici içeriğe yer verilmelidir. Belirtmek gerekir ki, bu açıklamaların mahkemeye gelen davacıya yapılacak yazılı bildirimde de yer alması gerekir. Davalı, açıklanan üç yöntemden herhangi birisiyle davadan haberdar olur ve UYAP'a giriş yaparsa davalıdan, davacı tarafından verilen telefon ve mail bilgilerini teyit etmesi yahut bu bilgileri güncellemesi talep edilmelidir. Davalı vereceği cevap dilekçesinde ilgili bilgilere yer vermezse davaya cevap vermemiş sayılmalıdır. Söz konusu işlemin bir kez sorunsuz şekilde tamamlanması ile birlikte kural olarak tebligat sorunu ortadan kalkacak ve devam eden süreç UYAP üzerinden yürütülebilecektir[45].

Vurgulamak gerekir ki, yukarıda ileri sürülen senaryo davasını bizzat kendisi takip eden kişilerin taraf olduğu davalar bakımından kurgulanmıştır. Hukuk yargılamamızda davasını bizzat takip eden kişi sayısı az olmakla birlikte söz konusu kişiler, dijital eşitsizlik ve teknolojik okuryazarlık açısından dezavantajlı konumda olabilir. Diğer yandan, teknolojik gelişmeler sonucu yargı sistemine ve hukukî bilgiye erişim imkânının artması, ülkemizde kendi davasını kendisi açıp yürütmek isteyen kişi sayısını da artırabilir. Bu nedenlerle, duruşmaya kadar olan yargılama sürecinin kural olarak UYAP Portal'a aktarılması halinde söz konusu kişiler hakkında, fiziksel ortamdan UYAP'a geçişe yönelik -yukarıdaki örnek senaryo gibi-detaylı ve koruyucu düzenlemeler getirilmesi gerekir. Fakat zaman içinde sistemin oturması ve teknoloji-

klasik tebligat yöntemleri kullanılarak yapılması gerekir. Fıkrada, bir kimseye bu yolla tebligat yapılabilmesi için, kendisinin önce tebligata elverişli bir e-posta adresi vermesi aranmıştır. Bu da en erken, ***davacının dava dilekçesinde bunu belirtmesi, davalının da kendisine ilk tebligat yapıldıktan sonra, cevap dilekçesinde belirtmesi ile mümkündür. Böylelikle, ilk tebligatların klasik yolla yapılması sağlanarak, başlangıçta ortaya çıkacak sakıncalar ve tartışmalar engellenmek istenmiştir****."*, Mine Akkan, Elektronik Ortamda Tebligat Yapılmasına İlişkin Gelişmeler, Haluk Konuralp Anısına Armağan, C. 1, 2009, s. 54 ve 55'ten naklen. 6099 Sayılı Kanun Tasarısı m.2'nin gerekçesinde yer alan bu ifadelerin sonradan gerekçeden çıkarıldığı ifade edilmektedir. Bkz: Mine Akkan, a.g.m, s. 70-71.

45 Nitekim doktrinde, dava dilekçesinin tebliğiyle artık usuli bir ilişki kurulmuş olduğu ve devam eden işlemlerin tebliğinde kolaylaştırılmış yöntemlerin kullanılması gerektiği ifade edilmiştir: ***"Belirtmek gerekir ki, bir defa dava dilekçesinin davalıya tebliği ile usulî bir ilişki kurulmuş olur ki bundan sonraki tebligat işlemlerinin kolaylaştırılmış bir yöntemle yapılması daha doğru olacaktır*** *(Vurgu tarafımıza aittir). Böyle bir düzenleme m. 129'da yer almaktadır. Buna göre davalı yurt dışında ise açılan dava ile ilgili işlemlere esas olmak üzere yurt içinde bir adres göstermek zorundadır."*, Budak/Karaaslan, a.g.e, s. 141, kn: 12; Diğer yandan, 7251 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 16. maddesi ile 2020 yılında HMK m. 147 hükmünde değişiklik yapılarak, tarafların yargılamada tahkikat ve sözlü duruşma için ayrı ayrı duruşmaya çağrılması esası terk edilmiştir. Bu değişiklikten önce tarafların her iki duruşmaya ayrı ayrı davet edilmesi gerekiyordu.

ye ilişkin çekincelerin ortadan kalkması halinde, söz konusu ara geçiş dönemine ilişkin düzenlemeler de ortadan kaldırılarak davanın kural olarak baştan duruşma aşamasına kadar UYAP üzerinden yürütülmesi yönünde düzenleme yapılabilir. Aşağıda değineceğimiz üzere, avukatla takip edilen davalar bakımından ise avukatlık mesleğinin niteliği gereği durum daha farklıdır.

Kanımızca, tarafların avukatla temsil edildiği davalar bakımından ise duruşmaya kadar gerçekleşecek yargılama sürecinin UYAP üzerinden takibi doğrudan zorunlu kılınabilir. Buna göre avukatla takip edilen davalar bakımından, davanın açılması dahil olmak üzere, kural olarak duruşmaya kadar gerçekleştirilmesi gereken tüm yargılama işlemleri çevrim içi ortamda yerine getirilmelidir. Bu durumda ortaya çıkabilecek tehlike ise avukatın vekillikten çekilmesi sonucu tarafın davayı bizzat takip etmek zorunda kalması yahut taraf yeni vekil buluncaya kadar geçecek sürede yargılamanın UYAP Portal üzerinden nasıl takip edileceğidir. Bu nedenle avukatla takip edilen davalarda da, vekillerce verilecek dilekçelerde davacı ve davalı asillerin telefon numarası ve mail adresi bilgileri mahkemeye sunulmalıdır. Ayrıca vekillikten ayrılan avukat müvekkilini, duruşmaya kadarki yargılama sürecinin çevrim içi ortamda gerçekleştirileceği hususunda aydınlatmalıdır.

Yukarıda açıklanan sistemin başarılı bir şekilde uygulanması halinde mahkeme, esas yargılamanın gerçekleştirileceği duruşmaya kadar olan tüm işlemleri kural olarak çevrim içi ortamda gerçekleştirecektir. Buna göre, davanın açılması, dilekçeler teatisi, ön inceleme duruşması için hazırlanacak davetiye, ön inceleme duruşması, dava şartları ve ilk itirazlar hakkında karar verilmesi, zamanaşımı def'i ve hak düşürücü süre itirazının karara bağlanması, başka yerden getirtilecek belge niteliğindeki delillere ilişkin açıklama yapılması, tarafların davanın aydınlatılması amacıyla dinlenmesi, hâkimin bilirkişi raporu alınmasına karar vermesi, taraflarca bilirkişi raporuna itiraz edilmesi, davaların ayrılması veya birleştirilmesi talepleri, ıslah talebi, yetki itirazının değerlendirilmesi gibi mümkün olan tüm hallerde çevrim içi ortam kullanılmalıdır[46]. Bu durumda, taraflar ve mahkeme UYAP üzerinden 7/24 gerekli işlemleri yapabilmelidir[47]. Gerçekleştirilen her bir işleme ilişkin ilgililere

[46] Yapay zekâyla desteklenmiş zeki bir UYAP sisteminin, *"Yetki ilk itirazının reddi (HMK m. 117/3; m. 164), tanık listesinin sunulması için süre verilmesi (HMK m. 240), tarafın isticvabına karar verilmesi (HMK m. 169), bilirkişi incelemesine karar verilmesi (HMK m. 266), keşfe karar verilmesi (HMK m. 288), eski hale getirme talebinin kabulü veya reddi (HMK m. 100; m. 164), fer'î müdahale talebinin kabulü veya reddi (HMK m. 67), bekletici mesele teşkil eden davanın açılması için süre verilmesi (HMK m. 165), hâkimin reddi talebinin geri çevrilmesi (HMK m. 41) gibi." "şekli tahkikat işlemleri"* bakımından sağlayabileceği kolaylıklar bakımından bkz: Kıyak, Zeki UYAP, s. 103-106.

[47] Hukuk yargılamasındaki duruşmalarda çoğunlukla esaslı bir işlem gerçekleştirilmediği, olması gereken hukuk açısından bu sistemden vazgeçilerek yargılamayla ilgili işlemlerin hâkim tarafından gerçekleştirilerek, ilgili işlemlerin UYAP ya da başka bir sistem üzerinden taraflara bildirilmesi,

otomatik olarak mail ve mesaj gönderilerek sürecin seri bir şekilde ilerlemesi sağlanmalıdır.

Kanımızca, yukarıda değinildiği gibi ön inceleme duruşması da kural olarak çevrim içi ortamda ses ve görüntü nakli yoluyla gerçekleştirilmelidir. Çünkü ön inceleme duruşmasında, kural olarak yargılamaya ilişkin esaslı bir işlem gerçekleştirilmemektedir[48]. Bu duruşmanın temel amacı, uyuşmazlık konularını tespit ederek tahkikata ilişkin bir yargılama planı hazırlamaktır. Gerçi ön inceleme duruşmasında tarafların mahkemece sulhe teşvik edilmesi gerektiği ve sulhe teşvikin yüz yüze yapılmasının daha yerinde olacağını ileri sürmek mümkündür. Fakat davadan önce başvurulması gereken zorunlu arabuluculuk uygulamasının hukuk yargılamamız içinde geldiği noktayı ve bu hususdaki gelişmelerin devam etmekte olduğunu düşündüğümüzde, sırf bu sebeple ön inceleme duruşmasının yüz yüze yapılması gerektiğini ileri sürmek yerinde olmaz. Diğer yandan, birçok hukuk sisteminde alternatif uyuşmazlık

duruşmaların yalnızca tarafların ve tanıkların dinlenmesi ile isticvap için açılması gerektiği görüşü hakkında bkz: Budak/Karaaslan, a.g.e, s. 242 kn: 3; *"Uygulamada yargının geç işlemesinin temel nedeni tahkikat safhasıdır. Hukuk mahkemelerinde davanın açılmasıyla birlikte derhal duruşma günü verilmemeli. Karşılıklı cevapların, delillerin sunulması, yazılı olan her belgenin getirtilmesi,* ***dosya üzerinde yapılacak tüm incelemelerin, bilirkişi incelemesi dahil*** (vurgu bize aittir) *yapılmasından sonra yargılama safhasına geçilmelidir. Bu husus hem hâkimleri rahatlatacak, hem zaman kazandıracak, hem avukatların gereksiz zaman kaybını önleyecektir. Öte yandan avukatlar, duruşma günlerini beklemeksizin delillerini tamamlayacaklarından dolayı yargılama sürecini de kısaltacaktır. Zira uygulamada* ***dosyanın bilirkişiden dönmesi ya da yazılan müzekkere cevabının beklenmesi nedeniyle üç beş defa, altı defa, yedi defa duruşmalara girildiğine şahit olmaktayız*** (vurgular tarafımıza aittir).", Av. Gökhan Pirinççi, Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi Belgesi Gölgesinde Yargı Reformu Sempozyumu, Üçüncü Gün Üçüncü Oturum, TBB Yayınları, Ankara 2008, s. 620.

48 Karş. "*Bu bağlamda yargılama sistemimizde dava yönetimini daha etkin kılan bir yargılama sürecinin tasarlanması,* ***taraflarla hâkimin bir araya geldiği her toplantıya duruşma niteliği kazandırılmaması daha esnek bir süreç tasarımına gidilmesi duruşmaya uzaktan erişim sağlanmasına yönelik teknolojik imkânlardan ölçülü bir şekilde yararlanılmasına hizmet edebilecek****, (vurgu tarafımıza aittir) böylelikle duruşma sırasında etkinlik kazanan yargılama ilkelerinin muhafazasına ilişkin tereddütler bir ölçüde giderilebilecektir.",* Kıyak, a.g.m, s. 1495*; Karş., "Ön inceleme aşaması HMK ile getirilmiş ve doğrudan usul ekonomisinin sağlanmasına odaklanan önemli bir yargılama süreci aşaması olmasına karşın, uygulamada bu aşama tam olarak uygulanmadığı, alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerine teşvik etme, uyuşmazlık konularını tespit etme, tahkikata hazırlık işlemlerini tamamlama gibi bu aşamaya özgü işlemler tam anlamıyla yapılmadığı için, ön incelemenin potansiyel faydaları ortaya konamamaktadır. Yapay zekâ ile desteklenmiş bir UYAP mekanizması bu noktada da önemli fonksiyonlar üstlenebilecektir.* ***Yapay zekâ (ve bağlantılı alanlarda) yaşanan gelişmelerle, ileride, ön inceleme prosedürünü tamamen otonom haline getiren modeller tasarlanabilecektir****. Ancak vurgulamak gerekir ki, böyle bir süreç modellemesinin mümkün hale gelmesi aşamasında dahi, her konuda nihai karar verme yetkisi ve görevi hâkime ait olacaktır. Bununla birlikte, hâkim yardımcılığı müessesesinin yargılama sürecine entegrasyonu ile birlikte düşünüldüğünde,* ***yapay zeka teknolojilerini kullanan bir ön inceleme prosedüründe, ön inceleme hedeflerinin gerçekleştirilmesi optimum seviyelere taşınabilir ve böylelikle artık, yargının günümüz iş yükünde tabiri caizse ön incelemenin ütopik bir hedefi olarak kalan, tahkikatın sadece birkaç duruşmaya indirgenmesi birçok dava açısından mümkün hale gelebilir*** (vurgular tarafımıza aittir).", Kıyak, Zeki UYAP, s. 100.

çözüm yöntemleri teknolojik olanaklarla birleştirilerek mahkeme tasarımına dahil edilmekte ve bu çerçevede çevrim içi şekilde işleyen yeni uyuşmazlık çözüm yöntemleri oluşturulmaktadır[49]. Hatta bu kapsamda, tarafların özel olarak hazırlanmış yazılımlar ve mahkeme web siteleri tarafından yönlendirilen bir ortamda çevrim içi şekilde müzakerede bulunması teşvik edilmektedir[50]. Benzer bir sistem bizim hukuk yargılamamızdaki ön inceleme aşaması bakımından da düşünülebilir. Böylelikle ön inceleme ile amaçlanan, uyuşmazlık özeti çıkarılması ve yargılama planının hazırlanması şeklindeki amaçlar teknoloji aracılığıyla daha etkili olarak yerine getirilebilir[51]

Duruşmaya kadar olan yargılama sürecinin UYAP'a aktarılması halinde, bilgi ve iletişim teknolojilerinden daha fazla ve etkin şekilde yararlanılmalı, böylelikle hukukî dinlenilme hakkının kullanılabileceği somut imkânlar artırılarak ve çeşitlendirilerek, uyuşmazlığın aydınlatılması bakımından mahkemeye kolaylık sağlanmalıdır. Buna göre, fiziksel ortamda yüz yüze gerçekleştirilecek duruşma aşamasından önce yalnızca ses ve görüntü nakli yolunun kullanılmasıyla yetinilmemeli; tarafların, mahkemenin ve diğer ilgililerin çevrim içi ortam üzerinden uyuşmazlık çözüm süreci hakkında iletişim kurması temin edilmelidir. Bu iletişimde, yazılı mesaj, ses kaydı, video kaydı ve video-konferans yöntemlerinden (canlı) yararlanılabilir. Bu yöntemlerden hangisinin ya da hangilerinin kullanılacağı hususunda yapılacak tercih, uyuşmazlığın türü, miktarı, karmaşıklık seviyesi, tarafların talebi, hâkimin takdir yetkisi vs. gibi farklı faktörler çerçevesinde belirlenebilir. Örneğin, taraf dilekçelerini ve uyuşmazlık konusuyla ilgili belgeleri okuyan hâkim, taraflara sistem üzerinden soracağı yazılı sorular ile uyuşmazlığı daha fazla aydınlatabilmelidir. Tarafların söz konusu sorulara 7/24 cevap verebilmesi mümkün olmalıdır. Bunun yanı sıra taraflar, belirli durumlarda kendilerini videoya çekip sonra bu video kaydını sisteme yükleyerek, uyuşmazlık hakkında açıklamada bulunabilmelidir[52]. Böylelikle taraflar asenkronize şekilde iletişim kurmak

---

49 Örneğin bkz: Shannon Salter, Online Dispute Resolution and Justice System Integration: British Columbia's Civil Resolution Tribunal, Windsor Yearbook of Access to Justice, 34(1), s. 114; Susskind, a.g.e, s. 165-176.

50 Salter, s. 114.

51 *"At the end of the pathway, the Solution Explorer provides a summary of the person's claims as well as recommended resources and next steps."*, Salter, a.g.e, s. 120; Kanada'da faaliyet gösteren ve çevrim içi şekilde çalışan Medenî Uyuşmazlık Çözüm Heyeti'nin web sitesi üzerinden hazırlanan örnek bir uyuşmazlık özeti için bkz: https://explore.civilresolutionbc.ca/ES_SummaryReport?id=a1Z5o000000CVj4EAG (E.T: 18.11.2022); Yapay zekâ teknolojilerinin hukuk yargılamamızda yer alan ön inceleme aşamasına nasıl bir fayda sağlayabileceği hakkında bkz: Kıyak, Zeki UYAP, s. 100-102.

52 Vurgulamak gerekir ki, çalışmamızda genel hatları ile yer verilen bu önerilerin ileride uygulamaya geçirilmesi halinde konuyla ilgili daha kapsamlı ve sınırları belirli tasarılara ihtiyaç duyulacağının farkındayız. Fakat şu an için söz konusu hususlara girmek çalışmamızın sınırlarını aşmaktadır.

için birçok olanağa sahip olacak ve sistemde gece veya gündüz işlem yapılabileceği için yargılamaya hem esneklik kazandırılacak hem de yargının erişilebilirliği artırılacaktır[53]. Tarafların aynı anda bilgisayar başında bulunması dahi gerekmeyecektir[54]. Kanımızca böyle bir sistemde, yargılamaya ilişkin çeşitli kuralları da yeni baştan düşünmek faydalı ve hatta gerekli olabilir. Söz gelimi, zikredildiği gibi çevrim içi ortamda gerçekleştirilecek esnek ve seri bir yargılama sürecinde, katı şekilde uygulanan bir iddia ve savunmanın değiştirilmesi yasağını muhafaza etmek gereksiz hale gelebilir[55].

Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalar, söz konusu açıklamalardaki sistemin uygulamaya geçirilebilmesi için UYAP'ta bazı değişiklikler yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Esasen UYAP, yargılamada dijitalleşme uygulaması olarak başarılı bir projedir. UYAP bilişim sistemi, ulusal ve uluslararası birçok ödül almıştır[56]. Dünyada UYAP benzeri, tüm yargı sistemini tek bir merkezi bilişim sistemi çatısı altında toplayan başarılı projelerin sayısı azdır[57]. Meseleye bu açıdan baktığımızda, Türk hukuk sistemi olarak yargılamanın teknoloji aracılığıyla yeniden yapılandırılması hususunda avantajlı bir

---

53 Mukayeseli hukukta yargılamanın iyi işlemesi için yargı sistemi içerisindeki bilgi/veri akışına giderek daha fazla önem verildiği, taraflar arasında sürekli bilgi alışverişine olanak tanımanın önemli olduğuna dair bkz: Kamil Yıldırım, 5. Medenî Usul ve İcra İflas Hukukçuları Toplantısında Yapılan Konuşma, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Değerlendirmesi (Ankara 8-9 Eylül 2006), TBB Yayınları, 1. Baskı, Mayıs 2007, s. 252; Çevrim içi mahkemelerde asenkronize iletişimi kullanmanın geleneksel anlamda yargılamadan radikal bir ayrılış olduğu yönünde bkz: Susskind, a.g.e, s. 60.

54 Susskind, a.g.e, s. 60.

55 Mukayeseli hukukta yargılamanın giderek daha elastik bir süreç haline gelmeye başladığı, hâkimin esnek bir atmosferde çalışmasının önemli olduğu ve bu kapsamda Alman hukukunda da yargılama kesitleri arasındaki ayrımın neredeyse ortadan kalkmış olduğu yönünde açıklamalar için bkz: Kamil Yıldırım, a.g.e, s. 252; Türk hukuk yargılamasında etkili bir dava yönetim sisteminin kurulması için yargılama kesitlerinin birbirinden kesin çizgilerle ayrılmaması gerektiği görüşü hakkında bkz: Gündüz, a.g.e, s. 191-192; Hukuk yargılamamızda daha esnek bir yargılama sistemi tasarımına gidilmesi gerektiği yönünde bkz: Kıyak, a.g.m, s. 1495; Çevrim içi uyuşmazlık çözüm yöntemleri alanındaki gelişmelerin hukuk yargılamasını ne yönde etkileyebileceği hakkında bkz: Mıdık, Sorular, s. 17-18.

56 UYAP'ın aldığı ödüller hakkında bkz: https://uyap.gov.tr/UYAP-Odulleri (E.T: 21.11.2022).

57 *"... we host some experts from the EU within the context of TAIEX activities in our department in order to show the innovations come with UYAP. In all these visits because of its capacity and capability UYAP has been regarded as the best model by the visitors."*, Ali Rıza Çam, National Judiciary Informatics System (UYAP), 13.4.2009, https://joinup.ec.europa.eu/collection/justice-law-and-security/document/national-judiciary-informatics-system-uyap (E.T: 21.11.2022); Mülga 1086 Sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu döneminde UYAP ve hukuk yargılaması ilişkisi hakkında yapılan bazı değerlendirmeler, 2011 yılında yürürlüğe girecek 6100 Sayılı HMK'da UYAP'a ilişkin düzenleme yapılarak söz konusu bilişim sistemine yasal zemin kazandırılması gerektiği ve (2006 yılı itibariyle) Almanya'da UYAP türü kapsamlı bir bilişim ağı bulunmadığı yönünde açıklamalar için bkz: Cengiz Tanrıkulu (Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı Tetkik Hâkimi), 5. Medenî Usul ve İcra İflas Hukukçuları Toplantısında Yapılan Konuşma, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Değerlendirmesi (Ankara 8-9 Eylül 2006), TBB Yayınları, 1. Baskı, Mayıs 2007, s. 203-205.

konumda olduğumuzu dahi söyleyebiliriz[58]. Gerçekten de Türk hukuk sistemi, teknolojik altyapı açısından birçok yeniliği hayata geçirmeyi sağlayacak elverişliliktedir[59]. Bununla birlikte dünyada ve ülkemizdeki birçok dijitalleşme hamlesi, büyük ölçüde yargılamanın elektronik ortama kopyalanması esası üzerine kuruludur. UYAP açısından da durumun bu şekilde olduğunu söylemek mümkündür. Yukarıda özetlenen türden bir uyuşmazlık çözüm sürecine sahip olmak için ise UYAP üzerinde gerekli değişiklikler yapılarak söz gelimi; tarafların yazılı şekilde ve video kaydı yoluyla açıklamada bulunmasını, hâkimin çevrim içi ortamda yazılı olarak taraflara soru yöneltmesini, tarafların tek bir tıkla bilirkişi veya keşif deliline başvurulmasını talep edebilmesini, hâkim ve tarafların maddî vakıalar ve uyuşmazlığa uygulanacak normlar hakkında müzakerede bulunabilmesini, taraflarca sulh olmak amacıyla ileri sürülecek parasal miktarların değiş-tokuş edilebilmesini sağlayacak bir sistem tasarımı gerçekleştirilmelidir[60]. Kısacası UYAP, hak arayan bireyler ve yargı mensuplarının daha kolay, interaktif, hızlı, esnek, dinamik ve etkili bir dava yönetim süreci yürütmesini sağlayacak şekilde güncellenmelidir[61]. Bu güncel-

58 *"An advanced example is Turkish UYAP system which was developed to ensure a reliable, fast and effective judicial system, and includes case management tools for judges and attorneys as well as functions for online filling, service of process, payment of court fees."*, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Raporu, Dijitalleşmeden Dijital Dönüşüme: Ticari Uyuşmazlıklarda Çevrim İçi Mahkemeler?, Ekim 2020, s. 18, https://ebrd.glueup.com/resources/protected/organization/1136/event/27964/99358ddf-99c4-4026-b5c7-21c882fddfbc.pdf, (E.T: 21.11.2022); Söz konusu rapora ilişkin özet bir değerlendirme için bkz: Mıdık, Çevrim İçi Mahkemeler, s. 717.

59 Nitekim ülkemizde 7343 Sayılı Kanun ile birlikte İcra İflas Kanunu'nda yapılan değişiklik sonucu artık icra daireleri tarafından gerçekleştirilecek ihalelerin tamamen UYAP'a entegre Elektronik Satış Portalı'nda yapılması yönünde düzenleme getirilmiştir. Genel olarak UYAP sistemi ve e-adalet alanındaki en güncel gelişmelerden birisi olarak E-Satış Portalı, hukuk sistemimizin dijitalleşme açısından elverişli bir ortama ve altyapıya sahip olduğunu göstermektedir.

60 Karş., *"Gelecekte ise, hayatın her alanına sirayet eden teknolojinin sağladığı özgürlük ve elverişliliğin yargılama usûlüne de sıçrayacağına şüphe yoktur. Kanımızca geleceğin tartışması dava malzemesinin sunumunun elektronik ortamda, form doldurmak ya da video, ses ya da görüntü kaydetmek suretiyle elektronik veri halinde gerçekleştirilmesi olacaktır.",* Alpay, a.g.e, s. 162.

61 Bu noktada ayrı bir parantez açarak, *"dava yönetimi"* kurumuna ve bu kurumun yargılamanın etkililiği, verimliliği ve dolayısıyla usul ekonomisi ilkesi açısından taşıdığı öneme kısaca işaret etmeyi yararlı buluyoruz. Belirtmek gerekir ki dava yönetimi ifadesi, Türk hukuku bakımından akla, hâkime tanınan yargılamanın sevk ve idare yetkisini getirmektedir. Fakat özellikle yoğunlaştırılmış duruşmaların gerçekleştirildiği Anglosakson hukuk sisteminde, hâkime dava yönetimi açısından daha geniş bir görev ve yetki alanı tanınmaktadır. Bu noktada, Türk yargılama hukukunda duruşmalara kadar olan sürecin çevrim içi ortama aktarılması, hukukumuz bakımından da hâkimin yargılama sürecini daha etkili şekilde planlaması ve yönetmesine olanak tanıyabilir. *"Dava yönetimi"* kurumunda, yargılamanın sevk ve idaresinin aksine hâkim ile tarafların yargılamanın planlanması ve yürütülmesi açısından belirgin bir işbirliği içinde olduklarına dair bkz: Gündüz, a.g.e, s. 211; Rüzgaresen, a.g.e, s. 118; Benzer yönde bkz: "*Bu bağlamda yargılama sistemimizde dava yönetimini daha etkin kılan bir yargılama sürecinin tasarlanması, taraflarla hâkimin bir araya geldiği her toplantıya duruşma niteliği kazandırılmaması daha esnek bir süreç tasarımına gidilmesi duruşmaya uzaktan erişim sağlanmasına yönelik teknolojik imkânlardan ölçülü bir şekilde yararlanılmasına hizmet edebilecek, böylelikle duruşma sırasında etkinlik kazanan yargılama ilkelerinin muhafazasına ilişkin tereddütler bir ölçüde giderilebilecektir.",* Kıyak, a.g.m, s. 1495.

leme esnasında, yeni sistemin mümkün olduğunca kullanıcı dostu şekilde tasarlanması sağlanarak, yargılamanın çevrim içi ortamda mümkün olduğunca basit ve kolay bir şekilde gerçekleştirilmesine özen gösterilmelidir. Kanımızca, meseleyi daha iyi anlamak adına, burada önerdiğimiz sisteme ilham veren kaynaklardan birinden alınan şu paragrafa göz gezdirmek faydalı olacaktır[62]:

> "*Davaya bakış açınızı, çatışmacı bir uyuşmazlık yerine çözüm bulunacak bir problem şeklinde değiştirin. Bütün katılımcılar; başvurucu, cevap veren Hükümet departmanı ki bu durumda Çalışma ve Emeklilik Departmanı'dır ve yargıç, davaya ilişkim temel evraklar üzerine makul bir zaman aralığında çevrim içi olarak yorum yapabilmektedir ki böylece uyuşmazlığa ilişkin hususlar açıklığa kavuşturulabilir ve aydınlatılabilir. Tüm tarafların aynı anda mahkeme veya başka bir yerde bir araya gelmesine ihtiyaç yok. Geleneksel anlamda tek bir duruşma yahut oturum yok. ..... Böylelikle* ***genişletilmiş bir zaman aralığı boyunca devam eden tek bir dijital duruşmaya*** *(vurgu tarafımıza aittir) sahip olacağız."*

Yine Türk hukuk doktrininde ifade edilen aşağıdaki görüş de çalışmamızda yer verdiğimiz öneriyle oldukça benzer bir yaklaşıma sahiptir[63]:

> *"Belirtmek isteriz ki, hukuk mahkemelerinde tahkikat aşamasında yapılan duruşmaların önemli bir kısmında sadece tarafların dilekçelerindeki beyanlar tekrarlanmakta veya başka yerden beklenen evrakın gelmemiş ya da bilirkişi raporunun henüz teslim edilmemiş olması gibi nedenlerle esasen tahkikata ilişkin bir işlem yapılmadan bir sonraki duruşma günü tayin edilerek taraf veya vekilleri o duruşmaya davet edilmektedir. Kanımızca bu usulden olması gereken hukuk bakımından vazgeçilmeli; tarafların dinlenmesi, isticvap ya da tanık dinlenmesi gibi sadece tahkikata ilişkin işlem yapılacak hâllerde duruşma günü tayin edilerek taraflar duruşmaya davet edilmeli; diğer durumlarda ise hâkim tıpkı bir duruşma listesi yapar gibi dava dosyaları için bir inceleme günü tayin ederek dosyaları inceleyip müzekkere ve tekit yazılması gibi gerekli işlemleri yapmalıdır. Hâkimin o dosyada yaptığı işlemlerin UYAP veya başka bir sistem üzerinden taraflara bildirilmesi ve tarafların bu işlemlere ilişkin itiraz ve taleplerinin de mahkeme tarafından dikkate alınması hâlinde hem usul ekonomisi ilkesine uygun bir çözüm bulunmuş hem de tarafların adil yargılanma hakkı gerçekleştirilmiş olacaktır."*

İşte bizim de yukarıda ifade etmeye çalıştığımız sistem, zikredilen alıntılarda yer verildiği gibi bir çevrim içi sürecin hukuk yargılamamıza uygun

62 Sir Ernest Ryder, a.g.e, s. 10.

63 Budak/Karaaslan, a.g.e, s. 242, kn: 3.

bir şekilde UYAP sistemine entegre edilmesidir[64]. Fakat amacımız ilk alıntıda yer aldığı gibi hukuk yargılamasında duruşmaların kaldırılması değildir. Bunun yerine, yargılamayla ilgili hazırlık sürecinin interaktif bir şekilde dizayn edilecek çevrim içi ortama aktarılması, duruşmaların yoğunlaştırılmış şekilde icra edilmesi ve böylelikle maddî gerçeğin ortaya çıkarılmasına olanak sağlanmasıdır[65]. Bir diğer deyişle, teknolojinin duruşmaları ortadan kaldırmak ya da ikame etmek için değil gerçek anlamda bir duruşma sisteminin kurulması için kullanılmasıdır[66]. Teknolojik gelişmelerin hukuk yargılamamıza yenilikçi bir şekilde yansıtılması düşüncesi ile ifade edilmek istenen de budur.

Hukuk mahkemelerimizde ardışık duruşma sisteminin terk edilmesi ve esas yargılamanın gerçekleştirileceği duruşma aşamasına kadar olan yargılama sürecinin UYAP üzerinden takibinin zorunlu kılınması, avukatla takip edilen davalar ve avukatla takip edilmeyen davalar bakımından ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Kanımızca mevcut sistemimizde açıklanan yönde bir değişikliğe gidildiği takdirde bu durum, avukatla takip edilen davalar bakımından büyük sorunlara yol açmayacaktır. Fakat avukatlık meslek mensupları içerisinde de yeterli teknolojik okuryazarlık seviyesine mensup olmayanların bulunması mümkündür[67]. Bu nedenle hukuk fakülteleri ve baroların söz konusu hususlara eğitim planında daha çok yer vermesi muhtemel hak kayıplarını en aza indirebilir[68]. Bu yüzden kanımızca, UYAP kullanımına ilişkin bu şekilde

---

64 Karş., *"Adalete erişim mekanizması günümüzde büyük ölçüde fiziki ortamda işliyor olsa da neredeyse tüm sürecin UYAP ortamına aktarılması ve varsayılan olarak bu ortamda yürütülmeye başlanması, gelecekte uyuşmazlık çözüm süreçlerinin de neredeyse tamamının sanal ortamda işletilmesinin önünü açmıştır.",* Kıyak, Zeki UYAP, s. 110.

65 Yapay zekayla desteklenmiş zeki bir UYAP sistemi sayesinde ön incelemenin daha sağlıklı şekilde işlemesi ve böylelikle tahkikatın sadece birkaç duruşmaya indirgenebileceği hakkında bkz: Kıyak, Zeki UYAP, s. 100.

66 2006 yılında gerçekleştirilen ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı'nın değerlendirildiği 5. Medenî Usul ve İcra İflas Hukukçuları Toplantısı'nda, Tasarı'da yer alan *sözlü yargılama düzenlemesinin yeterli olmadığı*, bu haliyle sistem içerisinde *duruşmanın çok öne çıkmadığı* ifade edilmiştir. Bkz: Yıldırım, a.g.e, s. 252-253; Bu değerlendirmeye karşı verilen cevapta ise ideal olanın sözlü yargılamanın daha geniş şekilde uygulanması olduğu fakat beşer onar dakika süren duruşmalarda gerektiği gibi bir sözlü yargılamanın gerçekleştirilemeyeceği vurgulanmıştır. Ayrıca Komisyon çalışmaları sırasında, senetle ispat sınırının kaldırılması ve serbest delil sistemine geçiş bakımından da, duruşmalarımızda delillerin uzun uzadıya incelenmesinin fiilen mümkün olmamasının önemli bir etken olarak dikkate alındığı ifade edilmiştir. Bkz: Hakan Pekcanıtez, 5. Medenî Usul ve İcra İflas Hukukçuları Toplantısında Oturum Başkanı Sıfatıyla Yapılan Genel Değerlendirme Konuşması (*Genel Değerlendirme*), Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Değerlendirmesi (Ankara 8-9 Eylül 2006), TBB Yayınları, 1. Baskı, Mayıs 2007, s. 243, Bütün bu açıklamalar, teknolojik gelişmeler yardımıyla çalışmamızda açıklanan şekilde bir duruşma sistemine geçilmesinin yargılamada gerçek anlamda bir tahkikat gerçekleştirilmesini engelleyen lojistik sorunların ortadan kaldırılması açısından önem taşıdığını göstermektedir.

67 Teknolojik gelişmelerin avukatın özen yükümlülüğü ile olan ilişkisi bakımından bkz: Mıdık, Sorular, s. 20-21; Noam Ebner ve Elayne E. Greenberg, a.g.m, s. 106.

68 Mıdık, Sorular, s. 21 ve s. 23-24.

bir zorunluluk getirilirken eğitime ilişkin söz konusu süreç üzerinde de paralel şekilde çalışılması gerekmektedir.

Hukuk mahkemelerimizde yargılama sürecinin kural olarak ve büyük oranda UYAP üzerinden yürütülmesi, davasını bizzat takip etmek isteyen kişiler bakımından daha büyük zorluklar ortaya çıkaracaktır. Söz konusu kişiler arasında, gerekli teknik imkânlara ve yeterli teknolojik okuryazarlık seviyesine sahip olmayanların bulunma ihtimali avukatlara nazaran daha fazladır. Bu sorunun aşılması için yine çalışmamızda üzerinde durduğumuz, teknolojinin yenilikçi şekilde kullanılması fikrinden yararlanmak gerekmektedir. Buna göre, UYAP Vatandaş Portal üzerinden dava açmak veya kendisine karşı açılan davaya cevap vermek isteyen bir kimse, UYAP üzerinden gerekli açıklamalarla yönlendirilmelidir. Bu açıklama ve yönlendirmelerde, taraflara çevrim içi şekilde sunulacak bilgilendirici nitelikte multimedya içerikleri (ses kaydı, video kaydı, görsel üzerinden açıklamalar), yapay zekâ teknolojisi ve hukukta tasarım yöntemlerinden yararlanmak mümkündür[69]. Belirtmek gerekir ki söz konusu yönlendirmenin, yalnızca kanun metinlerinin linkine veya ilgili kanun maddelerine UYAP sayfasında yer verilmesi gibi bir anlayışla sınırlı olarak yürütülmemesi gerekir[70]. Aksine, UYAP'ı kullanacak kişilere mümkün olduğu oranda kişiselleştirilmiş hukukî bilgiye erişim imkânı verilmelidir[71]. Nitekim günümüzde yabancı hukuk sistemlerinde bu yönde çalışmalar yapılmaktadır[72]. Örneğin, basit düzeyde yapay zekâ teknolojisiyle oluşturulan ve sistem tarafından kullanıcıya sorulan gündelik dildeki sorulara verilen cevaplar çerçevesinde kişiyi yönlendiren uygulamalar bunlara örnek olarak gösterilebilir. Fakat vurgulamak gerekir ki, belirtilen yöndeki kişiselleştirilmiş

69 Çevrim içi uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin yaygınlaşmasına bağlı olarak yargılamada tarafları bilgilendirmek için kullanılabilecek yöntemler için bkz: Noam Ebner ve Elayne E. Greenberg, a.g.m, s. 74, 76; Çevrim içi mahkemelerde hukukî bilgilendirme ve yönlendirme için bkz: Barış Mıdık, Türk Medenî Usul Hukuku Bakımından Çevrim İçi Mahkemeler (*Çevrim İçi Mahkemeler*), 1. Uluslararası Bilişim ve Teknoloji Hukuku Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Adalet Yayınevi, Aralık 2021, s. 698-699.

70 Şüphesiz gereken yerlerde ve/veya yargı sistemi daha gelişmiş yöntemleri uygulama aşamasına gelinceye kadar bir başlangıç girişimi olarak bu yönde bilgilendirmelerden de yararlanılabilir.

71 Çevrim içi mahkemeler bakımından bu yönde bkz: Susskind, a.g.e, s. 128-129.

72 *"Since my visit, the idea of the 'litigation- guiding' robot (an android) with a screen has also taken hold- in late 2017, a similar system was introduced in Beijing's First Intermediate People's Court and, reportedly, can answer more than 40,000 different legal questions and help court users understand their legal positions."*, Susskind, a.g.e, s. 171; Noam Ebner ve Elayne E. Greenberg, a.g.m, s. 76-78; Belirtmek gerekir ki söz konusu çalışmalar birçok hukuk sisteminde başlangıç aşamasındadır. Fakat bu konudaki gelişmeler devam etmektedir. Bu çerçevede kanımızca, metinde açıklanan şekilde yeniliklerin UYAP üzerinden tek seferde ve hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi hem zordur hem de ideal olan bu şekilde bir uygulama değildir. Olası sorunların ve hak kayıplarının önüne geçmek için bu yöndeki yeniliklerin önce basit nitelikli ve küçük miktarlı uyuşmazlık alanlarında denenerek aşama aşama adım atılması gerekmektedir. Sonrasında ise yargılama sürecinin kural olarak UYAP üzerinden yürütülmesi zorunlu kılınabilir.

hukukî bilgi sunma olanağı tanıyan sistemlere ilişkin somut örnekler henüz yeni yeni ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu sistemler, hukukçuların ve bilişim alanında çalışanların üst düzeyde işbirliğinde bulundukları disiplinler arası projeler sonucunda oluşturulmakta ve yüksek maliyetlere yol açabilmektedir[73]. Bununla birlikte, hukuk ve teknoloji arasında giderek artan etkileşimin dünyayı bu yöne doğru ittiğini ve söz konusu sistemlerin yargılama ile bir kez entegrasyonu sağlandıktan sonra farklı birçok kalemden tasarruf imkânı doğurabileceğini de belirtmek gerekmektedir. Her şeyden önemlisi bu sistemler, -özellikle ilk planda küçük miktarlı taleplerde- adalete erişim ve yargının erişilebilirliği bakımından olumlu sonuçlar doğuracaktır[74].

Kanımızca, burada önermiş olduğumuz sistemin tüm ülke sathında birden uygulanmaya başlanması ile ortaya çıkabilecek muhtemel sakıncalar ve hak kayıplarının önüne geçilebilmesi için farklı çözümler üretilmelidir. Mesela bu kapsamda, söz konusu değişikliğin öncelikle belirli bir zaman periyodu boyunca avukatla takip edilen davalarda uygulanması[75] düşünülebilir yahut belirli bir şehir ya da bölgedeki hukuk mahkemeleri pilot olarak seçilebilir[76]. Özellikle pilot uygulama olarak, Ankara, İzmir ya da İstanbul gibi dijital eşitsizlik ve teknolojik okuryazarlık sorunlarından daha az etkilenen şehirlerin seçilmesi faydalı olacaktır. Her halükarda, (pilot uygulamada ve genel olarak) yaşlılık, hastalık veya bilgisayar, tablet, akıllı telefon gibi teknolojik olanaklardan mahrum olmak gibi sebeplerden ötürü süreci UYAP üzerinden takip

---

73 *"Conversations with Darin Thompson, Legal Counsel for the British Columbia Ministry of Justice, and a leader in the creation of its Expert System, reveal that a knowledge engineering process of creating detailed decision trees costs several million dollars."*, David Allen Larson, Designing and Implementing a State Court ODR System: From Disappointment to Celebration, Journal of Dispute Resolution, 2019, Sayı 2, s. 86.

74 "*Equally important is unmet demand, or the high volumes of justiciable disputes that never enter the formal justice system to begin with. Whether because of cost, complexity or delay, many users do not take the first steps into the formal justice system. By shifting orientation to the first point of contact with the justice system, it becomes possible to support the vast majority of cases that never make it to trial.* ***A computer-based system that relies on relatively simple AI can begin to serve this majority of citizens in an efficient and timely way*** (Vurgu bize aittir).", *Darin Thompson, Creating New Pathways to Justice Using Simple Artificial Intelligence and Online Dispute Resolution, Osgoode Legal Studies Research Paper Series 152, 2015, s. 10*; Mıdık, Çevrim İçi Mahkemeler, s. 698-699.

75 Nitekim benzer bir gelişme olarak doktrinde, Alman Usul Kanunu'nun 130d paragrafı gereğince Almanya'da avukatlar ve resmi makamlar bakımından 1.1.2022 tarihi itibariyle mahkemelere gönderilecek dilekçe, belge, ek vs. gibi evraklar bakımından elektronik ortamda gönderme zorunluluğu getirileceği ifade edilmiştir. Bkz: Akkan, a.g.m, s. 47.

76 Nitekim Çin'de 2017 yılından itibaren üç şehirde pilot uygulama olarak internet mahkemeleri kurulmuş ve sonrasında bu mahkemelerden elde edilen tecrübelerden de yararlanılarak genel hukuk sistemi bakımından yargılamanın belirli şartlarda çevrim içi ortamda gerçekleştirilmesine yönelik düzenlemeler getirilmiştir. Daha detaylı açıklamalar için bkz: Mıdık, Çevrim İçi Mahkemeler, s. 706-712.

edemeyecek kişilerin mahkemeye başvurarak yardım alması mümkün olmalıdır[77]. Aynı zamanda, mahkeme binalarına da yardımcı bilgisayar ve diğer ilgili ekipman yerleştirilerek ihtiyacı olanların ilgili işlemleri buradan da yapması temin edilebilir. Böylelikle getirilecek düzenleme ile ortaya çıkabilecek sakıncalar en aza indirilmiş olur.

2. Yeni Bir Duruşma Modelinin İcrası ve Tahkikata Gerçek Anlamda İşlerlik Kazandırılması

Hukuk yargılama sistemimizde, asıl yargılamanın gerçekleşeceği duruşma aşamasına kadar olan süreç UYAP üzerinden yürütülebilirse, yargılama sürecini uzatan ve sürüncemede bırakan uzun tebligat süreleri ortadan kalkacak, aynı şekilde ardışık şekilde açılan fakat büyük oranda herhangi bir işlev görmeyen duruşmalar elimine edilecek dolayısıyla yargılama süreci bakımından önemli bir zaman ve maliyet tasarrufu sağlanarak tabiri caizse bir ferahlama sağlanacaktır. Bu durumda, ortaya çıkan söz konusu fazladan zaman ve enerjiyi gerçek anlamda bir yargılamanın icra edilmesi amacına yönlendirmek gerekmektedir. Bu ise kanımızca, yukarıda da değinmiş olduğumuz üzere, klasik anlamda ardışık duruşma sisteminin terk edilerek tahkikat aşamasında tek ve yoğunlaştırılmış bir duruşma oturumunun uygulanması yahut duruşma sayılarının sınırlanması yoluyla olur. Duruşmada yalnızca tarafların isticvabı, tanıkların dinlenmesi ve sorgulanması, bilirkişi ya da uzmanın sözlü olarak dinlenmesi gibi yargılamaya ilişkin esaslı işlemler yapılmalıdır.

Kanımızca hukuk yargılamasında, yoğunlaştırılmış bir duruşma sisteminden hakkıyla faydalanılması ve maddî gerçeğin ortaya çıkarılması açısından hâkimlere genel bir ilke olarak tarafların isticvabı bakımından zorunluluk getirilmesi dahi düşünülebilir. Bilindiği üzere HMK m. 169 ve devamında düzenlenen isticvap vasıtası ile taraflardan aleyhlerine olan vakıalar hakkında ikrar elde etmeye çalışılır. İkrar halinde ise ikrara konu oluşturan vakıa çekişmesiz hale geleceği için ispat faaliyeti gereksiz hale gelir. Üstelik isticvap için usulüne uygun şekilde mahkemeye çağrılan taraf duruşmaya gelmediği takdirde ilgili vakıaları ikrar etmiş sayılmaktadır. Uygulamamızda ise bu önemli imkândan oldukça az yararlanılmaktadır. Söz konusu düzenleme büyük oranda kâğıt üzerinde kalmaktadır. Doktrinde de haklı olarak belirtildiği üzere[78],

---

77 Söz gelimi, İngiltere'de çevrim içi mahkemelerle ilgili uygulanmakta olan pilot proje (Online Civil Money Claim) kapsamında, davaya çevrim içi ortamda cevap vermek isteyen fakat herhangi bir nedenle bunu yapamayan kişilerle ilgili bağımsız bir düzenleme yapılmıştır. Bu konuda bkz: Practice Direction 51R-Online Civil Money Claims Pilot Section 10-Defendant's Response on Paper, https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/practice-direction-51r-online-court-pilot (E.T: 21.11.2022).

78 Bkz: *"Herşeyden önce kullanmadığımız kurumlar hiç bugüne kadar kullanmadığımız kanun maddeleri var. Bunların en başında da isticvap geliyor. Biz isticvap müessesesini maalesef hiçbir şekilde yargılamada kullanamıyoruz. Çünkü bu konuda bir zaman da ayrılmıyor. Beşer dakikalık*

isticvap müessesesi yargılamada gerektiği şekilde kullanılmamaktadır. Esasen bir hukuk yargılamasında çekişmeli vakıaların ispatı için belge ve tanık gibi diğer delillere başvurmak fakat uyuşmazlık konusu ile doğrudan temas eden tarafların ikrar elde etme amacıyla sorgulanması imkânından yararlanmamak önemli bir çelişki oluşturmaktadır. Fakat mevcut duruşma sistemimizde bunun hakkıyla yerine getirilmesi mümkün değildir. Bir mahkemenin, gün boyunca beşer onar dakika şeklinde art arda gerçekleştirmesi gereken çok sayıda duruşmada tarafları gerektiği şekilde isticvap etmesi beklenemez[79]. Bununla birlikte, çalışmamızda önerildiği gibi teknolojik gelişmelerin yardımıyla yeni ve daha etkili bir duruşma sistemine geçilse dahi isticvap kurumundan beklenen faydanın elde edilmesinin garanti edilemeyeceğinin farkındayız. İsticvap kurumundan beklenen faydanın elde edilebilmesi için yargı mensuplarının sorgulama teknikleri konusunda gerekli eğitim ve kültür seviyesine sahip olması gereklidir. Bu sağlanmadığı takdirde, adına isticvap denilmiş olsa dahi yapılan işlemin genel olarak HMK m. 144 bağlamında tarafların dinlenmesinden bir farkı ortaya çıkmayabilir. Fakat kanımızca duruşma sistemimizin revize edilmesi, yargılamada tek bir duruşma yapılarak veya duruşma sayısına sınır getirilerek mahkeme huzuruna çıkma aşamasına verilen önemin tüm ilgililer nezdinde artırılması ve yargılamanın kural olarak UYAP üzerinden takibi ile sağlanacak zaman tasarrufu bu konuda teşvik edici bir faktör oluşturarak söz konusu kültürel değişmenin gerçekleşmesine yardımcı olabilir.

Belirtmek gerekir ki, yukarıda isticvap bakımından yapılan değerlendirmeler tanıkların dinlenmesi ve özellikle çapraz sorguya tabi tutulması bakımından da geçerlidir. Eğer yoğunlaştırılmış duruşmalarda tanıkların gerçek anlamda sorgulanması sağlanırsa hukuk yargılamamızda maddî gerçeğin ortaya çıkarılması açısından önemli bir adım atılmış olur[80].

Çalışmamızda önerildiği şekliyle yeni bir duruşma sistemi oluşturulmaya çalışılırken her yönüyle mutlak anlamda yoğunlaştırılmış duruşma sistemine veya başka bir sisteme bağlı kalınması gerekmemektedir. Burada asıl önemli olan ve hukuk yargılaması bakımından olumlu katkı sağlayabilecek husus, yargılama faaliyeti içinde çözümü bakımından duruşma açılması zaruri olmayan hususların interaktif ve kullanıcı dostu şekilde tasarlanmış/güncellenmiş bir UYAP sistemi üzerinden yürütülmesi ve klasik anlamda ardışık duruşma sisteminin terk edilerek duruşmalara gereken zaman ve emeğin ayrılmasıdır.

veya üçer dakikalık veya içeri girip çıkılacak şekilde düzenlenen duruşmalar hakimin isticvap yapmasını ve bu konuda bir tecrübe sahibi olmasını maalesef mümkün kılmıyor.", Pekcanıtez, Konuşma, s. 131.

79 Bkz: Önceki dipnot.

80 Ceza muhakemesi hukukunda getirilen çapraz sorgulama hakkında yapılan bir değerlendirme için bkz: Pekcanıtez, Konuşma, s. 131-132.

Böylelikle mahkeme huzuruna çıkmak, daha az ve zor şekilde gerçekleşen bir olay haline gelecek fakat mahkemeler daha etkin ve aktif hale gelecektir.

II. Tebligat Meselesi

Aslında yukarıda önerilen sistemde, dolaylı olarak tebligat meselesi de yenilikçi bir bakış açısıyla ele alınmış olmaktadır. Bu bağlamda olmak üzere, hukuk yargılamamızda uygulanmakta olan e-tebligat sisteminin gerisinde de, klasik anlamdaki otomasyon düşüncesinin bulunduğunu söylemenin abartılı olmayacağını düşünüyoruz. Bilindiği üzere, Tebligat Kanunu hükümleri gereğince yapılan fiziksel bir tebligat işleminde, tebliğ edilecek evrak ilgilinin bilinen en son adresine gönderilir. Elektronik tebligat sistemimizde de benzer bir bakış açısı geliştirilerek sırf tebligat işlemi için ayrı bir portal oluşturulmuş ve elektronik tebligata tabi kişi ve kurumların bir elektronik adres alarak sisteme dahil olması öngörülmüştür. Tebligatların elektronik yolla gerçekleştirilebilmesi ancak söz konusu UETS sisteminin PTT tarafından kurulması ve ilgililerin gerekli işlemleri tamamlamasının ardından mümkün olabilmiştir. Bir diğer deyişle, fiziksel adres sistemine dayalı tebligat yöntemi elektronik ortama kopyalanmıştır. Bu yöntem, PTT tarafından yürütülecek ayrı ve kapsamlı teknik bir altyapı çalışmasını gerektirdiği için önerdiğimiz sisteme nazaran maliyetli ve daha karmaşıktır. Diğer yandan, böylesi bir sisteme toplumdaki sıradan bireylerin intibak etmesi zordur. Oysa çalışmamızda ifade ettiğimiz üzere, yargılama sürecinin takibinin çevrim içi ortama aktarılması halinde artık geleneksel anlamda tebligat işleminden bahsetmek de gereksiz hale gelecektir. Nitekim -daha sonra değinileceği üzere- uygulamada bazı yargı kararlarında UYAP üzerinden görülmeye çeşitli sürelerin başlama anı bakımından hukukî etki tanınmıştır. Hatta Anayasa Mahkemesinin bile bu yönde kararı bulunmaktadır. Tebligata ilişkin mevcut pozitif hukukumuz, hukukî güvenlik ve istikrar ilkeleri açısından söz konusu kararlar eleştirilebilecek olsa da, mezkur uygulamanın gösterdiği temel husus, teknolojik gelişmelerin hukuka ilişkin kavram ve kurumları gittikçe daha fazla dönüşüme zorlamakta olduğu ve bu konuda teknolojiden verimli şekilde yararlanmanın yollarını araştırmanın gerekli olduğudur. Az önce değinmiş olduğumuz AYM kararına göre[81]:

[81] Kararın konumuzla ilgili kısmının tamamı ise şu şekildedir (vurgular bize aittir):

"*25. Yargılama sürecinde mahkeme ilamına ilişkin olarak UYAP evrak işlem kütüğü üzerinde yapılan incelemede de ilgili kararı başvurucunun avukatı* **Orhan Çakıroğlu'nun 13/5/2019 tarihinde saat 14.12.24'te açarak okuduğu tespit edilmiş ve buna ilişkin ekran çıktısı alınıp dosya arasına konulmuştur.** *Dolayısıyla bu işlemi yapan ilgililerden işlem sırasında nihai kararın sonucunu öğrenmeleri beklenir. Böyle bir durumda işlem yapılırken nihai kararın sonucunun öğrenildiği kabul edileceğinden bireysel başvuru süresinin bu tarihten başlatılması gerekir.*

26. ***Somut olayda mahkeme ilamının başvurucunun avukatı tarafından UYAP üzerinden okunduğu, bu kapsamda 13/5/2019 tarihinde bireysel başvuruya ilişkin nihai karardan haberdar olunduğunun ve bu doğrultuda bireysel başvuru süresinin 13/5/2019 tarihinden itibaren işlemeye başladığının kabul edilmesi gerekir.*** *Nitekim ilgili usul kuralları uyarınca sü-*

"*26. Somut olayda mahkeme ilamının başvurucunun avukatı tarafından UYAP üzerinden okunduğu, bu kapsamda 13/5/2019 tarihinde bireysel başvuruya ilişkin nihai karardan haberdar olunduğunun ve bu doğrultuda bireysel başvuru süresinin 13/5/2019 tarihinden itibaren işlemeye başladığının kabul edilmesi gerekir. Nitekim ilgili usul kuralları uyarınca sürenin münhasıran tebliğden itibaren işlemeye başlayacağının kabul edildiği uygulamaların aksine bireysel başvuru yolunda başvuru süresi, ihlalin öğrenilmesi esasına bağlanmıştır (benzer yöndeki karar için bkz. Mehmet Özcan, B. No: 2019/6266, 15/1/2020, § 27).*"

Kararın UYAP üzerinden görülmesine hukukî etki bağlayan bir Yargıtay kararının ilgili kısmı ise şu şekildedir[82]:

"4857 Sayılı İş Kanununun 21. maddesine göre kesinleşen mahkeme kararının tebliğinden itibaren 10 iş günü içerisinde işe başlamak için başvuru hakkı işçi yararına bir düzenlemedir. Kararın ne zaman kesinleştiğinin işçi tarafından tam olarak belirlenememesi ihtimaline göre kanun koyucu işe iade davalarına özgü olmak üzere kesinleşen kararın tebliği şeklinde bir usul öngörmüştür. Ancak işçinin kararın kesinleştiğini öğrenmesi üzerine işe başlama talebinde bulunması mümkün olup somut uyuşmazlıkta kararın kesinleştiğinin UYAP ekranından öğrenilmesi üzerine uulüne uygun olarak işe başlama talebinde bulunmuştur."

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararına konu bir olayda ise vekil, ilk derece yargılaması sırasında duruşma tarihinin belirlenmesi hakkında tebligat istemediğini, duruşma tarihinin belirlenmesine ilişkin kararı UYAP üzerinden öğreneceğini beyan etmiş olmasına rağmen Özel Daire ilk derece mahkemesi kararını bozmuş ve ilk derece mahkemesinin direnme kararı vermesi üzerine, Hukuk Genel Kurulu da hukukumuzda UYAP üzerinden öğrenme şeklinde bir tebligat yöntemi bulunmadığından bahisle Özel Daireyi haklı bularak bozma kararı vermiştir[83]. Söz konusu YHGK kararı ile benzer içeriğe sahip bir başka

renin münhasıran tebliğden itibaren işlemeye başlayacağının kabul edildiği uygulamaların aksine bireysel başvuru yolunda başvuru süresi, ihlalin öğrenilmesi esasına bağlanmıştır (benzer yöndeki karar için bkz. Mehmet Özcan, B. No: 2019/6266, 15/1/2020, § 27).

27. Sonuç olarak bireysel başvuru konusu yargılama sürecine ilişkin nihai karardan 13/5/2019 tarihinde haberdar olduğu anlaşılan başvurucunun otuz günlük bireysel başvuru süresinden sonra, 19/6/2019 tarihinde gerçekleştirdiği bireysel başvurunun süre aşımı nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmesi gerekir.", AYM, Bireysel Başvuru No: 2019/21781, Karar Tarihi: 23/11/2021, R.G. Tarih ve Sayı: 23/12/2021-31698.

82 Y. 9. HD, E. 2016 / 16190, K. 2020 / 4836, T. 3.06.2020, Hukuktürk.

83 *"Davacı vekilinin temyizi üzerine hüküm Özel Dairece yukarıda başlık bölümünde açıklanan gerekçelerle bozulmuştur.*

Mahkemece, tensip zaptı ile ön inceleme duruşmasında kendisine kesin süre verileceği bildirilen ve mazeret dilekçesinde duruşma gününü UYAP sisteminden öğreneceğini beyan eden bu ne-

denle ayrıca tebligat istemeyen vekile, gider avansını yatırması ihtarının da tebliğine gerek olmadığı, ortalama bir vekilin mazereti nedeniyle katılamadığı bir celsenin zaptını en geç aynı günün mesai bitimine kadar okuyarak yeni duruşma gününü ve mahkemece tespit edilen ara kararları öğrenmesi gerektiği gerekçesiyle direnme kararı verilmiştir.

Direnme kararını davacı vekili temyiz etmiştir.

Direnme yoluyla Hukuk Genel Kurulu önüne gelen uyuşmazlık, davacı vekilinin mazeret talebine ilişkin mahkemece olumlu veya olumsuz bir karar verilmesinin gerekip gerekmediği, davacı vekilinin yokluğunda gider avansının yatırılması için verilen kesin sürenin vekilin talebi sebebiyle UYAP sistemi üzerinden öğrenilmesine karar verilip verilemeyeceği ve burada varılacak sonuca göre Tebligat Kanunu hükümlerine göre tebliğ edilmeyen ara kararın yerine getirilmediği gerekçesiyle davanın usulden reddine karar verilmesinin yerinde olup olmadığı noktasında toplanmaktadır.

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun (HMK) uygulama alanını, adli yargı ilk derece hukuk mahkemeleri ve bölge adliye mahkemeleri hukuk dairelerinde tutulacak kayıtlar ile yazı işleri hizmetlerinin yürütülmesi ve bu işlemlerde UYAP sisteminin kullanılmasına dair usul ve esasları düzenlemek amacıyla çıkartılan Hukuk Muhakemeleri Kanunu Yönetmeliği'nin 52'nci maddesi gereğince tebligat işlemlerinin 7201 sayılı Tebligat Kanunu ile Tebligat Kanunu uyarınca çıkarılan yönetmeliklere göre fiziki ya da elektronik ortamda yapılacağı düzenlenmiştir.

7201 sayılı Tebligat Kanunu'nun "Tebligatın yapılması" başlıklı 1'inci maddesinde tüm tebligatların bu Kanun hükümlerine göre Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü veya memur vasıtasıyla yapılacağı; "Tebligatın memur vasıtasıyla yapılması" başlıklı 2'nci maddesinde ise özel hüküm bulunması hâlinde tebligatın kendi memurları veya mahalli mülkiye amirinin emriyle zabıta vasıtasıyla yaptırılacağı kabul edilmiştir.

11.01.2011 tarihinde yürürlüğe giren "Elektronik tebligat" başlıklı 7/a maddesi ise;

"Tebligata elverişli bir elektronik adres vererek bu adrese tebligat yapılmasını isteyen kişiye, elektronik yolla tebligat yapılabilir.

Anonim, limited ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirketlere elektronik yolla tebligat yapılması zorunludur.

Birinci ve ikinci fıkra hükümlerine göre elektronik yolla tebligatın zorunlu bir sebeple yapılamaması hâlinde bu Kanunda belirtilen diğer usullerle tebligat yapılır.

Elektronik yolla tebligat, muhatabın elektronik adresine ulaştığı tarihi izleyen beşinci günün sonunda yapılmış sayılır." hükmünü içermektedir.

Bu düzenlemelerden de anlaşılacağı üzere elektronik tebligat usulünün düzenlendiği Tebligat Kanunu'nun 7/a maddesindeki düzenleme ve Elektronik Tebligat Yönetmeliği hükümleri de dâhil olmak üzere, Tebligat Kanunu ve Tebligat Yönetmeliği hükümleri incelendiğinde; duruşma gününün UYAP sisteminden öğrenilmesi usulünün uygulanabileceğine yönelik bir düzenlemeye yer verilmemiştir.

Tüm bu açıklamalar kapsamında somut olaya bakıldığında, 05.02.2013 tarihli celse için davacı vekilinin 04.02.2013 tarihli dilekçeyle mazeretli sayılmasına ilişkin talebi üzerine mahkemece davacı vekilinin mazereti kabul edilerek, davacı tarafa eksik gider avansının yatırılması için duruşma tarihinden itibaren iki haftalık kesin süre verilmesine, duruşmanın 16.04.2013 tarihine bırakılmasına ve duruşma gününün UYAP sisteminden öğrenilmesine karar verilmiştir.

Öte yandan, davacı vekilinin 15.04.2013 tarihli dilekçe ile 16.04.2013 tarihli celsede mazeretli sayılmasına ilişkin talepte bulunduğu, mahkeme tarafından davacı vekilinin yasal sürede eksik gider avansını yatırmadığı gerekçesiyle davanın usulden reddine karar verildiği anlaşılmıştır.

Yukarıda da belirtildiği üzere duruşma gününün UYAP sisteminden öğrenilmesi usulünün uygulanabileceğine yönelik bir düzenleme bulunmaması nedeniyle davacı vekilinin usulüne uygun davetiye ile duruşma gününden haberdar edilmediği dolayısıyla eksik gider avansının yatırılmasına ilişkin verilen kesin sürenin usulüne uygun olmadığı açıktır.

Hâl böyle olunca mahkemece Hukuk Genel Kurulunca da benimsenen Özel Daire bozma kararına uyulması gerekirken, önceki kararda direnilmesi usul ve yasaya aykırıdır.", YHGK, E. 2015 /

karara karşı yazılan karşı oy yazısı ise kanımızca meselenin daha iyi anlaşılması bakımından dikkate değerdir (vurgular bize aittir)[84]:

"Somut olayda davacı vekili, 16.10.2012 tarihli duruşmaya UYAP üzerinden mazeret dilekçesi vererek katılmamış ve yeni duruşma gününün de yine UYAP üzerinden öğrenmesine karar verilmesini talep etmiştir. Mahkemece davacı vekilinin mazeretinin kabulüne, yeni duruşma gününün UYAP'tan öğrenmesine, duruşmanın 27.11.2012 tarihine bırakılmasına karar verilmiştir. Mahkemece duruşma zaptı oluşturularak UYAP'a yüklenmiş ancak davacı duruşma günü gelmemesi nedeniyle dosya işlemden kaldırılmış ve akabinde açılmamış sayılmasına karar verilmiştir.

Daire çoğunluğu tarafından UYAP üzerinden yapılan tebligatın geçerli olup olmadığı üzerinde durulmuş ise de konu tebligat ile ilgili olmayıp davacı vekilinin duruşma tutanağına muttali olup olmadığı, dolayısıyla duruşma gününün öğrenilip öğrenilmediği ile ilgilidir. Eğer duruşma günü UYAP'tan öğrenilmiş ise artık ayrıca tebligatın öneme kalmayacaktır.

Elektronik işlemler başlığı altında HMK'nın;

"Madde 445- (1) Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi (UYAP), adalet hizmetlerinin elektronik ortamda yürütülmesi amacıyla oluşturulan bilişim sistemidir. Dava ve diğer yargılama işlemlerinin elektronik ortamda gerçekleştirildiği hâllerde UYAP kullanılarak veriler kaydedilir ve saklanır.

(2) Elektronik ortamda, güvenli elektronik imza kullanılarak dava açılabilir, harç ve avans ödenebilir, dava dosyaları incelenebilir. Bu Kanun kapsamında fizikî olarak hazırlanması öngörülen tutanak ve belgeler güvenli elektronik imzayla elektronik ortamda hazırlanabilir ve gönderilebilir. Güvenli elektronik imza ile oluşturulan tutanak ve belgeler ayrıca fizikî olarak gönderilmez, belge örneği aranmaz.

1741, K. 2018 / 1468, T. 18.10.2018, Hukuktürk; Benzer kararlar için bkz: YHGK, E. 2015/2752, K. 2018/1469, T. 18.10.2018, Hukuktürk; Y, 10. HD, E. 2015/20207, K. 2017/7111, T. 23.10.2017, Hukuktürk; Y, 10. HD, E. 2015 / 20550, K. 2018 / 411, T. 25.01.2018, Hukuktürk; Y, 10. HD, E. 2018/5331, K. 2018/9215, T. 12.11.2018, Hukuktürk; Yargıtay'ın, mevzuatta UYAP üzerinden öğrenme şeklinde bir tebligat yöntemi bulunmadığına ilişkin gerekçesi faks ile tebligatın mümkün olup olmadığı hakkındaki tartışmaları akla getirmektedir. Faks ile tebligat bakımından da aynı gerekçeye dayanan yargı kararları mevcuttur. Fakat Tebligat Kanunu m. 7'de yer alan, *"hususi vasıtalar"* ifadesi kapsamında faks ile tebligatın mümkün olduğu da savunulmuştur. Faks ile tebligat meselesi hakkındaki tartışma için bkz: Nesibe Kurt Konca, Türk Hukukunda Tebligata İlişkin Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri (*Tebligat*), Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2014 (114), s. 244-245 ve dipnotlarda yer alan eserler.

84 Y, 10. HD, E. 2018/5331, K. 2018/9215, T. 12.11.2018, Hukuktürk.

(3) Elektronik ortamdan fizikî örnek çıkartılması gereken hâllerde tutanak veya belgenin aslının aynı olduğu belirtilerek hâkim veya görevlendirdiği yazı işleri müdürü tarafından imzalanır ve mühürlenir.

(4) Elektronik ortamda yapılan işlemlerde süre gün sonunda biter.

(5) Mahkemelerde görülmekte olan dava, çekişmesiz yargı, geçici hukuki koruma ve diğer tüm işlemlerde UYAP'ın kullanılmasına dair usul ve esaslar yönetmelikle düzenlenir."

Bölge Adliye ve İlk Derece Mahkemeleri ile Cumhuriyet Başsavcıları İdari ve Yazı İşleri Hizmetlerinin Yürütülmesine Dair Yönetmeliğe göre avukatlar da UYAP kullanıcı iseler, UYAP üzerinden dava açabilmekte, temyiz, mazeret dilekçesi verebilmekte veya mahkeme ile her türlü yazışmayı yapabilmektedirler. Avukatların, UYAP ile duruşma tutanakları dahil dosyada bulanan evraklara istediği zaman bürosundan erişim imkanı vardır.

Anayasa Mahkemesinin 1.12.2016 tarih, 2014/16800 başvuru no.lu kararında "öğrenme, gerekçeli kararın tebliği ile sınırlı olarak gerçekleşmez; başka şekillerde de öğrenme söz konusu olabilir. Bu kapsamda nihai kararın gerekçesinin "dosyadan suret alınması" gibi hallerde öğrenilmesi de mümkündür. Başvuruculaların nihai kararın gerekçesini "öğrendiklerini beyan ettikleri tarih" de bireysel başvuru süresinin başlangıcı olarak ele alınabilir (...) Bu kapsamda avukatların UYAP Avukat Bilgi Sistemi vasıtasıyla vekaletleri bulunan dava dosyalarını herhangi bir kısıtlama olmaksızın (vekaletleri bulunmayan dava dosyalarını da yine sistem üzerinden ilgili hâkimden onay alarak) inceleyebildikleri ve bu dosyalarda bulunan belgelerden suret alabildikleri göz önünde bulundurulduğunda UYAP üzerinden davayla ilgili işlem yapan vekilin bu sırada nihai karar sonucunu ve gerekçesini kesin olarak öğrenme olanağına sahip bulunduğu açıktır" denilmiştir.

HMK'da taraflarca getirilme ilkesi benimsenmiş, madde 25/1'e göre "Kanunda öngörülen istisnalar dışında, hâkim, iki taraftan birinin söylemediği şeyi veya vakıaları kendiliğinden dikkate alamaz ve onları hatırlatabilecek davranışlarda dahi bulunamaz."

Eldeki davada ***davacı vekili, UYAP üzerinden mazeret dilekçesi göndermiş ve yeni duruşma gününü de yine UYAP'tan öğrenmesine karar verilmesini talep itmiştir****. Hâkim, davada* ***taraflarca hazırlama ilkesi*** *kapsamında davacı vekilinin iradesine uygun davranmış ve talep üzerine duruşma gününü tebliğe çıkarmamıştır. Duruşma gününün öğrenilmesi yükümlülüğünü davacı vekili üzerine almıştır. Aksi halde tebligat için masraf da vermesi gerekecekti.*

Mazeretin kabul edildiği duruşma tarihi 16.10.2012, müteakip duruşma tarihi 27.11.2012 olup açılmamış sayılma kararı ise 28.02.2013 tarihidir. Bu süre içerisinde davacı vekilinin UYAP üzerinden dosyasını kontrol etmesi gerekirdi. Kontrol etme yükümlülüğünden kaynaklanan hatasını başkasına yükleyemez. Davacı vekili, mahkemeden ayrıca tebligat çıkarılmasını istemediği, her istediğinde dava dosyası içeriğine bürosundan ulaşabildiğine göre yerel mahkemenin davanın açılmamış sayılma kararının yerinde olduğu düşüncesiyle sayın çoğunluğun görüşüne katılmıyorum."

Mevcut hukuk kurallarımız çerçevesinde, genel bir ilke olarak tebligatın re'sen UYAP üzerinden yapılabilmesine olanak tanımak bizce de uygun değildir. Fakat avukatlara tebliğ duruşma sırasında veya celse arasında da yapılabilmektedir. Tebligat sistemimizde böyle bir kural varken ve avukat da kendisi yazılı dilekçe ile tebligat istemediğini, yargılamayı UYAP üzerinden takip edeceğini bildirmişken buna olanak tanımamanın fazla kısıtlayıcı ve usul ekonomisine aykırı bir yorum tarzı olduğunu düşünüyoruz[85]. Doktrinde haklı olarak belirtildiği üzere, böyle bir durum HMK m. 29 ve TMK m. 2'de düzenlenen dürüstlük kuralına da aykırılık teşkil eder[86]. Her halükarda, yukarıda yer verilen kararlar uygulamanın yargılamayla ilgili işlemlerin öğrenilmesi bakımından pratik bir yöntem olarak UYAP'tan yararlanmayı düşündüğünü ve tartıştığını göstermektedir. Diğer yandan, yukarıdaki karşı oy yazısında duruşma tutanağının öğrenilmesi bakımından belirtildiği üzere yargısal süreçlerin UYAP üzerinden takibinin sağlanması halinde klasik anlamda tebligat tartışmaları de gereksiz hale gelebilecektir. Gerçekten de günümüzde cep telefonu, akıllı telefon, tablet ve bilgisayar kullanımı bu kadar yaygınlaşmış ve hayatın her alanında bu teknolojiler kullanılıyorken, tarafların yargılama sürecinde gerçekleşen işlemlere dair sms ve mail gibi yöntemlerle bilgilendirilmesi[87], ilgili evrak, belge ve kararlara ise UYAP üzerinden ulaşılması neden

[85] Tebligatın UYAP üzerinden öğrenme yöntemiyle gerçekleştirilmesine karar verilen hallerde tebliğ yokluğu söz konusu olduğuna dair bkz: Mine Akkan, Tebligat Kanunu Çerçevesinde Elektronik Tebligat, Medenî Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi, C. 14, S. 39, 2018/1, s. 79; Taner Emre Yardımcı, Yeni Elektronik Tebligat Yönetmeliği Çerçevesinde Elektronik Tebligat, Ankara Barosu Dergisi, 2019/3, s. 12; Levent Börü, Elektronik Tebligat, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 2020, 10(1), s. 213-214; Avukatın duruşmaya katılmayacağını ve yeni duruşma gününü UYAP üzerinden öğreneceğini beyan etmesine rağmen sonrasında tebliğ yapılmadığını ileri sürmesinin HMK m. 29 ve TMK m. 2'de düzenlenen dürüstlük kuralına aykırılık oluşturduğu, bu nedenle *söz konusu hususla ilgili Tebligat Kanunu'nda düzenleme yapılması gerektiğine* dair bkz: Börü, a.g.m, s. 214, 98 no.lu dipnottaki açıklamalar.

[86] Börü, a.g.m, s. 214, 98 no.lu dipnottaki açıklamalar.

[87] Bkz: 44 No.lu Dipnot; Usul ekonomisi ilkesinin korunması için tebligata ilişkin alınabilecek önlemler ve bu kapsamda teknolojik gelişmelerden daha yoğun şekilde yararlanılması gerektiği hakkında bkz: Rüzgaresen, a.g.e, s. 273; Makul sürede yargılamayı sağlamak için tebligatta teknolojik gelişmelerden yararlanılması gerektiği hakkında bkz: Aktepe Artık, a.g.e, s. 297-299.

mümkün olmasın[88]? Bu şekilde bir sisteme bir anda tamamıyla geçiş sağlanamasa bile bulunabilecek çeşitli ara formüllerle yargılamaya ilişkin en büyük sorunlardan birisi olan tebligat meselesi büyük ölçüde ortadan kaldırılabilir. Ara formül olarak ise örneğin, (yukarıda da değinildiği gibi) kendisine dava dilekçesi normal yollarla tebliğ edilen davalıya, cevap dilekçesi ile birlikte mail adresi ve telefon numarası bildirmesi gerektiği ihtar edilebilir. Hatta MERNİS sisteminde olduğu gibi E-Devlet üzerinden her vatandaşın idari ve yargısal işlemlerde kullanılmak üzere bir mail adresi ve telefon numarası bildirmesi esası benimsenebilir. Bu konuda bilişim ve GSM şirketleri ile işbirliğine gidilmesi de düşünülebilecek seçeneklerden bir tanesidir[89].

Vurgulamamız gerekir ki yargılama sürecinin büyük oranda UYAP üzerinden yürütülmesi ve yukarıda tebligata ilişkin yer verilen hususlar, e-tebligat gibi hukuk sistemimizde belli bir aşamaya gelmiş bir uygulamanın terk edilmesi sonucunu doğuracağı için eleştirilebilir. Fakat PTT tarafından Ulusal Elektronik Tebligat Sistemi çerçevesinde sunulan bu hizmet yalnızca yargı organları tarafından kullanılmamaktadır. Başka birçok kamu kurumu da tebligat işlemlerini gerçekleştirmek için söz konusu sistemi kullanmaktadır. Diğer yandan, ülkemizde özellikle idari e-tebligat alanında bir mevzuat ve uygulama karmaşası bulunduğu ifade edilmektedir[90]. Buna göre idareye mensup birçok kamu kurumu bakımından e-tebligata ilişkin birbirinden bağımsız düzenlemeler yapılmış ve hatta farklı altyapı sistemleri öngörülmüştür[91]. Doktrinde söz konusu husus eleştirilerek, elektronik tebligat bakımından ortak sistem olarak UETS'nin kullanılmasının faydalı olacağı ifade edilmektedir[92]. Bu nedenle, UYAP sistemi üzerinde yapılan güncellemeler sonucu yargılamanın çevrim içi ortamda yürütülmesi ve ilgililerce takip edilmesi halinde e-tebligat

---

88 Karş., *"Adalete erişim mekanizması günümüzde büyük ölçüde fiziki ortamda işliyor olsa da neredeyse tüm sürecin UYAP ortamına aktarılması ve varsayılan olarak bu ortamda yürütülmeye başlanması, gelecekte uyuşmazlık çözüm süreçlerinin de neredeyse tamamının sanal ortamda işletilmesinin önünü açmıştır.",* Kıyak, Zeki UYAP, s. 110; Karş., *"Gelecekte ise, hayatın her alanına sirayet eden teknolojinin sağladığı özgürlük ve elverişliliğin yargılama usûlüne de sıçrayacağına şüphe yoktur. Kanımızca geleceğin tartışması dava malzemesinin sunumunun elektronik ortamda, form doldurmak ya da video, ses ya da görüntü kaydetmek suretiyle elektronik veri halinde gerçekleştirilmesi olacaktır.",* Alpay, a.g.e, s. 162; Alman Usul Kanunu'nun 130d paragrafı gereğince Almanya'da avukatlar ve resmi makamlar bakımından 1.1.2022 tarihi itibariyle mahkemelere gönderilecek dilekçe, belge, ek vs. gibi evraklar bakımından *elektronik ortamda gönderme zorunluluğu* getirileceği yönünde bkz: Akkan, a.g.m, s. 47; Türk hukuk yargılamasında ise HMK m. 445 gereği bu husus tarafların tercihine bırakılmıştır.

89 Nitekim Çin ve İngiltere'de, çevrim içi mahkemelerle ilgili pilot projelerde, telefon, mail, faks gibi olanaklardan yargılamada yararlanılmakta hatta Çin'de İnternet Mahkemeleri'nde kimlik teyidi için yüz tanıma teknolojisi kullanılmaktadır. Bkz: Mıdık, Çevrim İçi Mahkemeler, s. 708-709.

90 Akkan, a.g.m, s. 43.

91 Akkan, a.g.m, s. 38-44.

92 Akkan, a.g.m, s. 43-44.

uygulaması işlevsiz hale gelmeyecek, UETS sistemi -yukarıda örnek olarak verildiği gibi- diğer kurumların tebligat işlemleri için kullanılabilecektir.

Meseleye bir başka yönden bakmak gerekirse, yukarıda yer verilen açıklama ve eleştiriler, e-tebligat uygulamasının mutlaka terk edilmesi gerektiği şeklinde de anlaşılmamalıdır. Sistemin geldiği seviye itibariyle yargılama bakımından korunmasının daha uygun olup olmayacağına karar vermek ilgili mercilerin takdir yetkisindedir. Burada öne çıkarmaya çalıştığımız husus, en baştan itibaren meseleye klasik anlamda tebligatın unsurlarını elektronik ortama taşımak şeklinde bakmak yerine, daha köklü, işlevsel ve ucuz bir çözüm şeklini hayata geçirmenin ihtimal dahilinde olabileceğinin farkına varılmasıdır. Bu kapsamda olmak üzere, yerleşik düzenin rutin işleyiş şeklinden dolayı zihinlerde oluşan kalıpların dijitalleşme sürecine de doğrudan yansıdığını ortaya koymaktır.

III. Hukukî Bilgiye Erişim Olanakları

Yargılamada teknolojinin yenilikçi şekilde kullanılması ile ilgili üzerinde durmak istediğimiz son husus, hak arama özgürlüğünü kullanmak isteyen bireylere bilişim teknolojileri aracılığıyla hukukî bilgilendirmede bulunulmasıdır[93]. Şüphesiz ortaya çıktığı ilk yıllardan beri birçok konuyla ilgili internetten araştırma yapmak mümkündür. Bu kapsamda, insanlar sağlık, hukuk, eğitim, psikoloji gibi alanlara ilişkin internet üzerinden araştırma yapabilmekte ve hatta bu araştırmalar neticesinde ulaştıkları bazı eksik, yanlış veya güncelliğini yitirmiş bilgileri avukat ya da doktor gibi çeşitli meslek mensuplarına karşı dahi kullanabilmektedirler. Ülkemizde de gerek mevzuat.gov.tr adresinden gerekse diğer resmi kurumların web sitelerinden kanun, yönetmelik, tüzük gibi ilgili mevzuata ulaşmak mümkündür. Ayrıca T.C. Resmi Gazetesi'ne de uzun süredir çevrim içi ortamda erişilebilmektedir. Bunların yanı sıra, artık Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Uyuşmazlık Mahkemesi gibi birçok yüksek mahkemeler de internet ortamı üzerinden karar paylaşımı yapmaktadır. Diğer yandan, hukukî konularla ilgili bilgi, tecrübe ve önerilerin paylaşıldığı çeşitli web siteleri ve forumlar gerek dünyada gerekse ülkemizde faaliyet göstermektedir. Ayrıca mevzuat, yargı kararları ve bilimsel eserleri bir araya getirerek ücretli şekilde hukukçuların kullanımına sunan içtihat arama motorları, elektronik hukuk bankaları, kütüphanelerin veri tabanlarında yer alan ve uzaktan erişilebilen ücretsiz elektronik hukuk kaynakları da meselenin bir

[93] Esasen bu mesele başlı başına ayrı bir çalışma konusu oluşturabilecek genişliktedir. Fakat çalışmamızdaki başlıca amacımız, teknolojik gelişmelerin yargılamanın köklü şekilde dönüşümünü sağlamak için nasıl kullanılabileceği fikrini somut örnekler üzerinden açıklamak olduğundan dolayı meseleyi bütünüyle ele almamız mümkün değildir. Bu nedenle, konuyla ilgili belli başlı bazı hususlara değinilmekle yetinilecektir.

başka yönünü oluşturmaktadır. Sonuç olarak, bilgi ve internet teknolojileri aracılığıyla hukukî bilgilere ulaşılması yeni ortaya çıkmış bir olanak değildir. O halde, bilişim teknolojileri aracılığıyla hukukî bilgiye erişim kavramı ile kastedilen tam olarak nedir?..

Çalışmamızda teknoloji aracılığıyla hukukî bilgilendirmeye erişim kavramı ile ifade edilmek istenen husus, her şeyden önce mümkün olduğunca *kişiselleştirilmiş* hukukî bilgiye erişimdir. Yukarıda yapılan açıklamalardan anlaşıldığı üzere, günümüzde okuma yazma bilen ve internet bağlantısına sahip olan herhangi birisinin mevzuata ve yargı kararlarına erişmesi zor değildir. Fakat belirli bir hukukî eğitime sahip olmayan bu kişilerin söz konusu içerikleri anlayarak içinde bulundukları hukukî süreçleri kendi başlarına yürütebilmesi oldukça zordur. Çünkü dünyada ve ülkemizde yargısal süreçler, kural olarak hukukçuların anlayabileceği ve yürütebileceği kompleks usuller üzerine bina edilmiştir. İşte tam bu noktada, hukuk teknolojileri aracılığıyla hukukçu olmayan sıradan bireylerin uyuşmazlık çözüm süreçlerini kendi kendilerine yürütmesinin önü açılabilir[94].

Yukarıda genel olarak değinilen söz konusu olanağı daha iyi anlamak için şu şekilde somut bir örnek kurgulayabiliriz: Soğuk kış aylarında kullanmak için internet üzerinden dünyaca tanınmış bir markaya ait elektrikli ısıtıcıyı satın aldığımızı varsayalım. Kargo ile evimize teslim edilen ısıtıcı beklediğimiz özelliklere sahip çıkmamış veya ısıtıcı hiç teslim edilmemiştir. İlgili firma ve web sitesi ile iletişime geçip meseleyi anlatmamıza rağmen sorunumuz çözülmemiştir. Bu durumda, hafta içi her gün, gün boyunca işyerinde olmamız gerektiği için bizzat tüketici hakem heyetine gitmemiz mümkün değildir. Bizzat gidebilsek dahi hukukî bir eğitimimiz olmadığı için tüketici hakem heyetine verilmek üzere hazırlanacak basit bir dilekçe bile bizim için karmaşık bir işlem haline gelmektedir. Uyuşmazlığın değerini dikkate aldığımızda, sorunun çözümü için avukat tutmak veya bir avukata dilekçe hazırlatmak da külfetli bir seçenek olarak gözükmektedir. İşte bu durumda, uyuşmazlığın çözülmesi için çevrim içi şekilde başvuracağımız Tüketici Bilgi Sistemi'nin (TÜBİS) bizi ilgili adımlar konusunda bilgilendirdiği ve yönlendirdiği bir uyuşmazlık çözüm sistemini düşünelim[95]. Buna göre, TÜBİS ekranını açtığımızda karşı-

---

94 *"Online guidance embedded in online courts is a strong illustration of radical change. It is not a polished ver- sion of yesteryear's court service. It makes us uncomfortable because it is such a departure from the traditional conception of a court."*, Susskind, a.g.e, s. 128-129.

95 Tüketici Bilgi Sistemi (TÜBİS), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından tüketici hakem heyetlerine elektronik ortamda başvuru yapılmasını sağlamak için tasarlanmış bilişim sistemidir. Söz konusu bilişim sistemi, 2010 yılında hizmet vermeye başlamıştır. Tüketici hakem heyetleri ve TÜBİS'in yeniden yapılandırılmasına ilişkin son çalışmaların sonucu olarak halihazırda, *sadece e-devlet şifresi ile* TÜBİS üzerinden tüketici hakem heyetlerine başvuru yapılabilmektedir. Başvuru yapılabilmesi için tüketicilerden ıslak imza, e-imza veya mobil imza gibi herhangi başka bir doğrulama

mıza çıkan yazılı açıklamalar, videolar, yararlı web sayfası linkleri, sık sorulan sorular için hazırlanmış cevaplar, benzer uyuşmazlıklara ilişkin geçmişte ağırlıklı olarak ne yönde karar verildiği ve buna benzer içerikler ile tüketiciler yönlendirilmelidir[96]. Bunun yanı sıra ve daha da önemlisi, tüketicinin TÜBİS giriş sayfasına yerleştirilen bir uzman sistemini (expert system) kullanarak uyuşmazlığa ilişkin spesifik şekilde bilgilendirilmesi ülkemizdeki milyonlarca tüketici açısından önemli bir işleve sahip olabilecektir[97]. Ayrıca tüketicinin, TÜBİS sayfasında yer alan uzman sistemi tarafından sorulan sorulara verdiği cevapların otomatik olarak kaydedildiğini ve uzman sisteminin kullanımı sona erdiğinde, kaydedilen bilgilere dayanılarak tüketici için otomatik şekilde bir dilekçe taslağı oluşturulduğunu böylelikle yalnızca başvuranın bakış açısından da olsa bir uyuşmazlık özetinin ortaya çıkarılacağını düşünelim. Aleyhine başvuru yapılanın da başvuruya karşı cevap verirken TÜBİS üze-

yöntemi talep edilmemektedir. UYAP Vatandaş Portal bakımından ise dava açmak isteyen kişinin e-imzaya sahip olması gerekmektedir. Kanımızca TÜBİS sisteminin kullanımı UYAP'a kıyasla daha kolaydır. Sistem daha kullanıcı dostu şekilde tasarlanmıştır. *Bu kapsamda, TÜBİS sisteminde, çalışmamızda yer verdiğimiz teknolojik yeniliklerin bir kısmına halihazırda yer verilmiştir*. Dolayısıyla zikrettiğimiz hususlara ilişkin daha ileri ve yeni çalışmaların yapılması bakımından TÜBİS'in önemli bir platform sunduğunu söylemek mümkündür. TÜBİS hakkında bkz: https://ticaret.gov.tr/duyurular/tuketici-hakem-heyetlerinin-yeniden-yapilandirilmasi-hakkinda-basin-aciklamasi, https://ticaret.gov.tr/tuketici/tuketici-hakem-heyetleri/tuketici-hakem-heyetlerine-iliskin-bilgilendirme-metni (E.T: 21.11.2022).

96 Bir önceki dipnotta ifade ettiğimiz üzere, halihazırda TÜBİS sisteminde söz konusu yeniliklerden bazılarına yer verilmiştir. Söz gelimi, TÜBİS'e giren kullanıcılar sistem üzerinden sık sorulan sorular ve bunlara verilen cevaplara erişebilmektedir. Yine başvurunun gerçekleştirilmesi açısından da sistemde tüketiciye tanınan bazı kolaylıklar bulunmaktadır. Örneğin, 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun tarafından tüketiciye tanınan bazı seçimlik haklar sisteme yazılım dili vasıtasıyla tanımlanmıştır. Dolayısıyla tüketici bu taleplerden birini TÜBİS üzerinde yer alan menü aracılığıyla seçebilmektedir. Söz konusu hususlar, TÜBİS'in kişiselleştirilmiş hukukî bilgiye erişim açısından önemli bir başlangıç ve deneme alanı olabileceğini göstermektedir. Böylelikle TÜBİS bünyesinde gerçekleştirilmiş olan yenilikler de daha ileriye taşınarak tüketicilerin adalete erişimi güçlendirilebilir.

97 Uzman sistemleri, belirli bir alandaki (hukuk, sağlık, finans vs. gibi) uzmanlık bilgisinin kodlama dili aracılığıyla herkesin kullanabileceği bir programa dönüştürülmesini ifade eder. Örneğin, Kanada Medenî Uyuşmazlık Çözüm Heyeti'nin (British Columbia Civil Resolution Tribunal) web sitesinde yer alan Çözüm Gezgini (Solution Explorer) hukuk alanındaki uzman sistemlerine bir örnektir. Bu sistemde, kullanıcıya uyuşmazlık hakkında ardışık şekilde sorular sorulmakta ve sorulara verilen cevaplar çerçevesinde ilgili kişi yönlendirilmektedir. Programın kullanımı herkese açık ve ücretsizdir. Kullanıcıya sorulan sorular, hukuksal terimlerden arındırılmış bir şekilde gündelik dilde tasarlanmaktadır. Sistemde, kullanıcı dostu şekilde tasarlanan interaktif bir iletişim yöntemiyle kişiselleştirilmiş hukukî bilgiye erişim imkânı sunulmaktadır. Örneğin, söz konusu sorular aracılığı ile mevcut uyuşmazlığın Medenî Uyuşmazlık Çözüm Heyeti'nin yargılama sahasına girip girmediği ve başvurucunun başka hangi yollara başvurabileceği hakkında yönlendirme sağlanmaktadır. Belirtmek gerekir ki Çözüm Gezgini türünden uygulamalar yargı sistemlerinde yeni yeni kullanılmaya başlanmaktadır. Fakat söz konusu alandaki gelişmeler devam etmekte olup, açıklanan türdeki programlar ileride yargılamayı çok daha köklü şekilde etkileyebilir. Bu nedenle Türk hukukunda da bu yönde araştırma ve geliştirme projelerine başlamak gerekmektedir. Uzman sistemleri hakkında bkz: Thompson, a.g.m, s. 13-15.

rinden söz konusu sistemi kullanması halinde her iki tarafın sorulan sorulara verdiği cevaplar çerçevesinde daha objektif bir uyuşmazlık özeti oluşturulma şansı elde edileceğini vurgulayalım. Açıklanan şekilde bir uzman sisteminin TÜBİS bünyesinde istihdamı, özellikle zayıf konumda olan tüketiciye, karşı karşıya olduğu uyuşmazlık çerçevesinde sahip olduğu haklar ve uyuşmazlık çözüm sürecinin ne şekilde yürütüleceği hakkında interaktif bir şekilde bilgi edinme olanağı sağlayacaktır.

Bilişim teknolojileri aracılığıyla yargı sistemine başvurmak isteyen bireyleri yönlendirebilmek için söz konusu kişilere yapılacak bilgilendirmenin hukuki terimlerden arındırılmış bir şekilde yapılması gerekir. Buna göre mahkeme veya uyuşmazlık çözüm organı web sitesine konulacak ilgili materyal ve dokümanlar ile UYAP, TÜBİS gibi bilişim sistemleri üzerinden yapılacak açıklanan yöndeki muhtemel değişikliklerde, gündelik ve sade bir dil kullanılmalı, getirilen yenilik ile doğrudan yargı hizmetinin alıcısı konumunda ve uyuşmazlığın tarafları olan toplumdaki sıradan bireyler hedeflenmelidir.

Halihazırda yukarıda açıklanan türde yöntemleri kullanarak tüm hukuk sistemi bakımından bir hukukî bilgilendirme ve yönlendirme olanağı tanımak zordur. Bu yöndeki gelişmeler dünyada da henüz başlangıç aşamasındadır fakat zamanla tüm hukuk sistemini etkileme ve belki de köklü şekilde dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Çünkü söz konusu yöntemler, birçok uyuşmazlık alanında adalete erişimi oldukça masrafsız, basit ve kısa hale getirebilmektedir. Bu nedenle hukuk sistemimizde de, öncelikle basit nitelikli ve küçük miktarlı fakat yaygın olarak karşılaşılan uyuşmazlıklardan başlayarak ilgili yöntemleri denemeye çalışmak yararlı olacaktır. Bu çerçevede mesela, yukarıda verilen TÜBİS örneği güzel bir başlangıç noktası teşkil edebilir. Fakat TÜBİS ile ilgili örnek olması bakımından yapılan açıklamaları UYAP Vatandaş Portal için de uyarlayabilir ve toplumdaki önemli sayıda birey için yargıya ve adalete erişim imkânlarını genişletebiliriz. Esasen, yukarıda yer vermiş olduğumuz yargılamanın kural olarak UYAP üzerinden takibini sağlamak için de zaten TÜBİS örneği üzerinden yapılmış olan açıklamaların UYAP'ta da uygulanması gerekir. Aksi takdirde, duruşma sistemini revize ederek yargılamayı basit, hızlı ve ucuz hale getirmeye hedefleyen bu fikir tam tersine olarak adalete erişimin önüne yeni engeller çıkarabilir[98].

[98] Kanımızca buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalar, toplumumuzdaki birçok kişi ve hukukçu tarafından fazlaca teorik düşünceler olarak algılanabilir. Fakat vurgulamamız gerekir ki dünyadaki hukuk teknolojilerine ilişkin söz konusu yenilikler halihazırda özel sektörde ve kamu sektöründe etkili olmaya başlamıştır. Mesela bu konuda örnek olarak, LegalZoom ve Motor Accident Claim Online uygulamaları verilebilir. LegalZoom Amerika Birleşik Devletleri'nde çevrim içi şekilde faaliyet gösteren bir hukuk teknolojisi şirketidir. Bu şirket vasiyetname hazırlanması, sözleşme düzenlenmesi, fikri mülkiyet haklarının korunması gibi birçok konuda müşterilerine danışmanlık hizmeti vermektedir. Söz konusu şirkete karşı avukatlık tekelini ihlal ettiği gerekçesiyle ABD'de

Meselenin esasına dönecek olursak, yukarıda ifade edilen hususlar teknolojiye yenilikçi bakış açısının hukukî bilgiye erişim bakımından getirdiği dönüşümü de ortaya koymaktadır. Buna göre bilişim teknolojileri, hukukî bilgiye erişim alanında köklü bir dönüşüm sağlayarak, kullanıcılara çevrim içi şekilde sağlanabilecek hukuksal rehberlik hizmetlerini salt mevzuat ve içtihatların elektronik ortalama kopyalanması anlayışından uzaklaştırarak söz konusu hizmetleri daha özgün, işlevsel ve herkes tarafından erişilebilir hale getirme potansiyeli taşımaktadır. Bu potansiyelin iyi şekilde değerlendirilmesi halinde yargı sisteminden hizmet alan milyonlarca kişi adalete daha kolay ve ucuz şekilde erişebilir. Böylelikle sosyal devlet ve hukuk devleti ilkeleri de etkili bir şekilde yerine getirilmiş olacaktır.

Sonuç

Çalışmamızda göstermeye çalıştığımız üzere orta ve uzun vadede bilişim teknolojileri hukuk sistemimizi köklü şekilde etkileme potansiyeli taşımaktadır. Günümüzde teknolojinin geldiği noktaya bakıldığında bu etkilenmenin bir ölçüde kaçınılmaz olduğu ortadadır. Asıl önemli olan, söz konusu etkilenmenin hangi oranda gerçekleşeceği ve yargılamayı daha iyi hale getirip getirmeyeceğidir. Teknoloji kendi başına olumlu bir etken olmadığı için diğer alanlarda olduğu gibi hukuk alanında da teknolojik dönüşümün kontrollü şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Buna göre teknolojiye ilişkin yeniliklerin yargılama sistemine, hukuk devleti ilkesine ve temel yargısal haklara zarar vermeyecek, aksine onları güçlendirecek şekilde yansıtılması büyük önem taşımaktadır. Diğer yandan yargılamanın dijital dönüşümü, geleneksel anlamdaki yargılama işlemlerinin elektronik ortama kopyalanmasından ibaret olarak algılanmamalıdır. Bunun yerine, mümkün olan alanlarda teknolojik gelişmelerden özgün bir şekilde yararlanılarak yargılamaya ilişkin kavram, kurum, kural ve ilkelerimiz yeniden yapılandırılabilir. Bu kapsamda olmak üzere çalışmamızda, hukuk yargılamamızdaki duruşma sistemini, tebligat sistemini ve hukukî bilgiye erişim olanaklarını ele almaya çalıştık. Şüphesiz söz konusu meselelere ilişkin çalışmamızda ifade edilen görüşler oldukça genel niteliklidir. Bu görüşlerin daha da detaylandırılarak açıklanması mümkün ve gereklidir. Hatta bazı yaklaşımlarımızın hatalı yahut fazla abartılı/hayalci olması da mümkündür. Diğer yandan, yargılama sürecinin UYAP üzerinden yürütülmesi ve hukukî bilgiye erişim olanakları hakkında yapılan açıklamalarda yer alan tasarılara benzer yeniliklerin dengeli ve dikkatli bir şekilde ger-

dava açılmıştır. https://www.legalzoom.com/country/tr (E.T: 19.11.2022). Motor Accident Claim Online ise Singapur'da, trafik kazalarından kaynaklanan uyuşmazlıklarda ilgililerin kusur ve zarar miktarı hakkında interaktif şekilde bilgilendirildiği hukuk teknolojisi uygulamasıdır. https://motoraccidents.lawnet.sg/ (E.T: 19.11.2022).

çekleştirilmesi ancak orta ve uzun vadede sağlanabilir. Aksine bir yöntemin benimsenmesi halinde bu durumdan yargı sistemimiz ve hak arayan bireyler olumsuz şekilde etkilenebilir. Dolayısıyla burada asıl mesele, açıklamış olduğumuz yeniliklerin hepsinin yargı sisteminde uygulanması değil, bu üç mesele özelinde gösterilmeye çalışılan genel yaklaşımın hukuk yargılamasına yönelik yeni bir bakış açısı şeklinde dikkate alınmasıdır. Bu yapılmaya çalışıldığı takdirde ortaya çıkacak özgün bakış açıları aracılığıyla, teknoloji ile yargı sistemi arasındaki ilişkinin, yargı sisteminin benimsemiş olduğu temel değerleri erozyona uğratmadan ve verimli bir şekilde kurulması şansı da artırılabilir.

Kaynakça

Allen Larson, David, Designing and Implementing a State Court ODR System: From Disappointment to Celebration, Journal of Dispute Resolution, Issue 2, Article 7, Volume 2019, s. 77-102.

Aktepe Artık, Sezin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usûl Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı, Seçkin Yayınları, Ankara 2014.

Akkan, Mine, Tebligat Kanunu Çerçevesinde Elektronik Tebligat, Medenî Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi, C. 14, S. 39, 2018/1, s. 23-89.

Akkan, Mine, Elektronik Ortamda Tebligat Yapılmasına İlişkin Gelişmeler, Haluk Konuralp Anısına Armağan, C. 1, Yetkin Yayınevi, 2009, s. 31-63.

Alpay, Ece, İngiliz ve Türk Yargılama Hukukunda Sözlülük İlkesi, İstanbul Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ulusal Tez Merkezi.

Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Raporu, Dijitalleşmeden Dijital Dönüşüme: Ticari Uyuşmazlıklarda Çevrim İçi Mahkemeler?, Ekim 2020.

5th Annual Ryder Lecture: the University of Bolton, 'The Modernisation of Access to Justice in Times of Austerity', The Rt. Hon. Sir Ernest Ryder, Senior President of Tribunals, 3 March 2016.

Budak, Ali Cem/ Karaaslan, Varol, Medenî Usul Hukuku, Filiz Kitabevi, 6. Baskı, Ekim 2022, İstanbul.

Börü, Levent, Elektronik Tebligat, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 10, S. 1, 2020, s. 183-225.

Ebner, Noam ve E. Greenberg, Elayne, Strengthening Online Dispute Resolution Justice, Washington University Journal of Law and Policy, Volume 63, 2020, s. 65-118.

Gündüz, Okan, Anglo-Amerikan Hukuku Işığında Medeni Yargılama Hukukunda Dava Yönetimi, Yetkin Yayınları, Ankara 2009.

Kaya, Serkan, Consumer Dispute Resolution in the Digital Age: Online Dispute Resolution, On İki Levha Yayınevi, Temmuz 2020, İstanbul.

Kuru, Baki, Hukuk Muhakemeleri Usulü, 2001, 6. Baskı, C. 2.

Kurt Konca, Nesibe, Türk Hukukunda Tebligata İlişkin Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri (*Tebligat*), Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2014 (114), s. 239-274.

Kurt Konca, Nesibe, Medenî Usul Hukukunda Aleniyet İlkesi, Adalet Yayınevi, Ankara 2009.

Kıyak, Emre, Duruşmada Etkinlik Kazanan Yargılama İlkeleri ile Usulî Müktesep Hak Işığında Türk Hukuk Yargılamasında Eş Zamanlı Ses ve Görüntü Aktarımıyla Duruşma Yapılmasının Olması Gereken Sınırları, Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 16, S. 205, Kasım 2021, s. 1453-1502.

Kıyak, Emre, Büyük Veri ve Yapay Zekâ Teknolojileri ile Adım Adım Zeki UYAP (Ulusal Yargı Ağı Projesi) Ekosistemine Doğru (*Zeki UYAP*), Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 22, S. 1, 2020, s. 79-121.

Mıdık, Barış, Sorularla Çevrim İçi Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri (*Sorular*), On İki Levha Yayınevi, 1. Baskı, Aralık 2021, İstanbul.

Mıdık, Barış, Türk Medenî Usul Hukuku Bakımından Çevrim İçi Mahkemeler (Çevrim İçi Mahkemeler), 1. Uluslararası Bilişim ve Teknoloji Hukuku Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Adalet Yayınevi, Aralık 2021.

Pekcanıtez, Hakan, 5. Medenî Usul ve İcra İflas Hukukçuları Toplantısında Oturum Başkanı Sıfatıyla Yapılan Genel Değerlendirme Konuşması (*Genel Değerlendirme*), Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Değerlendirmesi (Ankara 8-9 Eylül 2006), TBB Yayınları, 1. Baskı, Mayıs 2007.

Pekcanıtez, Hakan, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Medenî Usul ve İcra İflas Hukukçuları Toplantısı Özel Sayısı, Oturum Başkanı Olarak Yaptığı Konuşma *(Konuşma*), C. 4, S. 2.

Pirinççi, Gökhan (Avukat), Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi Belgesi Gölgesinde Yargı Reformu Sempozyumu, Üçüncü Gün Üçüncü Oturum, TBB Yayınları, Ankara 2008.

Pekcanıtez, Hakan, Hukuki Dinlenilme Hakkı, Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan, İzmir 2000, s. 753-791.

Özmumcu, Seda, Dünyada ve Ülkemizde Online Uyuşmazlık Çözümleri Bağlamında Online Tahkim ve Uygulamaları, İstanbul Hukuk Mecmuası, 78 (2), s. 431-454.

Rüzgaresen, Cumhur, Medenî Muhakeme Hukukunda Usul Ekonomisi İlkesi, Yetkin Yayınları, Ankara 2013.

Salter, Shannon, Online Dispute Resolution and Justice System Integration: British Columbia's Civil Resolution Tribunal, Windsor Yearbook of Access to Justice, 34(1), s. 112-129.

Susskind, Richard, Online Courts and the Future of Justice, Oxford University Press, 2019, 1. Baskı.

Tanrıkulu, Cengiz, (Adalet Bakanlığı Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı Tetkik Hâkimi), 5. Medenî Usul ve İcra İflas Hukukçuları Toplantısında Yapılan Konuşma, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Değerlendirmesi (Ankara 8-9 Eylül 2006), TBB Yayınları, 1. Baskı, Mayıs 2007.

Thompson, Darin, Creating New Pathways to Justice Using Simple Artificial Intelligence and Online Dispute Resolution (International Journal of Online Dispute Resolution, Vol. 1 (2), 2015), Osgoode Legal Studies Research Paper Series 152, Volume 12, Issue 6, 2016, s. 4-53.

Yardımcı, Taner Emre, Yeni Elektronik Tebligat Yönetmeliği Çerçevesinde Elektronik Tebligat, Ankara Barosu Dergisi, C. 77, S. 3, 2019, s. 1-38.

Yıldırım, Kamil, 5. Medenî Usul ve İcra İflas Hukukçuları Toplantısında Yapılan Konuşma, Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı Değerlendirmesi (Ankara 8-9 Eylül 2006), TBB Yayınları, 1. Baskı, Mayıs 2007.

Yargı Kararları

AYM, Bireysel Başvuru No: 2019/21781, Karar Tarihi: 23/11/2021, R.G. Tarih ve Sayı: 23/12/2021-31698.

YHGK, E. 2015 / 1741, K. 2018 / 1468, T. 18.10.2018, Hukuktürk.

YHGK, E. 2015/2752, K. 2018/1469, T. 18.10.2018, Hukuktürk.

Y, 10. HD, E. 2015/20207, K. 2017/7111, T. 23.10.2017, Hukuktürk.

Y, 10. HD, E. 2015 / 20550, K. 2018 / 411, T. 25.01.2018, Hukuktürk.

Y, 10. HD, E. 2018/5331, K. 2018/9215, T. 12.11.2018, Hukuktürk.

Y. 9. HD, E. 2016 / 16190, K. 2020 / 4836, T. 3.06.2020, Hukuktürk.

Çevrimiçi Kaynaklar

https://ticaret.gov.tr/duyurular/tuketici-hakem-heyetlerinin-yeniden-yapilandirilmasi-hakkinda-basin-aciklamasi.

https://ticaret.gov.tr/tuketici/tuketici-hakem-heyetleri/tuketici-hakem-heyetlerine-iliskin-bilgilendirme-metni.

https://joinup.ec.europa.eu/collection/justice-law-and-security/document/national-judiciary-informatics-system-uyap.

https://explore.civilresolutionbc.ca/ES_SummaryReport?id=a1Z5o000000CVj4EAG.

https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2016/03/20160303-ryder-lecture2.pdf.

https://www.legalzoom.com/country/tr.

https://motoraccidents.lawnet.sg/.

https://uyap.gov.tr/Genel-Bilgi.

https://uyap.gov.tr/Hizmetler.

https://www.susskind.com/.

https://sms.uyap.gov.tr/.

https://www.hukukturk.com/anasayfa.